

Michał Wojnowski

Aleksandr Dugin a resorty siłowe Federacji Rosyjskiej. Przyczynek do badań nad wykorzystaniem geopolityki przez cywilne i wojskowe służby specjalne we współczesnej Rosji

Jestem laboratorium myśli. Ja nie myślę za siebie, ja myślę za państwo, za naród, za historię. Czekam na swojego Iwana Groźnego. Wszyscy politycy, którzy będą szukali dla Rosji prawdziwej i wielkiej idei, wcześniej czy później trafią do mnie¹.

Aleksandr Dugin (1962–)

Jest absolutnie konieczne, by wiedzieć, co Rosjanie robią w Europie, jak realizują swoje cele geopolityczne. Jeśli nie będziecie tego dostrzegać, to będziecie podejmować błędne decyzje polityczne i ponieście porażkę².

gen. Andor Šándor (1957–)

Adam Pomorski, wybitny znawca rosyjskiego neoromantyzmu, na kartach swojej książki podkreśla stanowczo, że polskiego czytelnika należy przestrzec przed skłonnością do uznawania „ekscentrycznych” w jego mniemaniu rosyjskich myślicieli za osoby nieliczące się w życiu społecznym i politycznym. Zdaniem uczonego jest zupełnie odwrotnie – ludzie ci stanowią ścisłą rosyjską elitę intelektualną, a idee przez nich głoszone mogą wywierać znacznie większy wpływ, niż może się to wydawać³. Do takich osób należy zaliczyć przede wszystkim Aleksandra Dugina – filozofa, socjologa, publicystę, geopolityka, znawcę ezoteryki i wykładowcę akademickiego. Bez wątpienia jest on postacią wielowymiarową i kontrowersyjną. W początkowym okresie swej działalności był posądzany o kontakty z organizacjami neonazistowskimi i gloryfikowanie zbrodniarzy hitlerowskich (należał m.in. do organizacji „Czarny Order SS” kierowanej przez Jewgienija Gołowina, utrzymywał kontakty z sektą satanistów „Order Wschodnich Templariuszy” Aleistera Crowleya, odwiedził także w Madrycie byłego dowódcę Dywizji Waffen SS „Walonien” Leona Degrelle’a)⁴. Tym, co go wyróżnia spośród grona

¹ Cyt. za: *Czekam na Iwana Groźnego – rozmowa z Aleksandrem Duginem. Rozmowę przeprowadził Grzegorz Górny*, „Frona. Pismo poświęcone” 1998, nr 11–12, s. 145.

² Cyt. za: K. Chodkowski, *Rosja wobec Kaukazu Południowego. Raport geopolityczny*, Częstochowa 2013, Polskie Towarzystwo Geopolityczne, s. 3. Generał Andor Šándor m.in. w latach 2001–2002 pełnił funkcję szefa czeskiego wywiadu wojskowego (Wojskowa Służba Operacyjna, VZ); obecnie jest ekspertem do spraw bezpieczeństwa i terroryzmu. Zob. *Gen. Ing. Andor Šándor (v záloze)* [online], <http://www.andorsandor.cz/> [dostęp: 12 I 2014].

³ A. Pomorski, *Duchowy proletariusz. Przyczynek do dziejów lamarkizmu społecznego i rosyjskiego kosmizmu XIX–XX wieku (na marginesie antyutopii Andrieja Platonowa)*, Warszawa 1996, Open. Wydawnictwo Naukowe i Literackie, s. 10–11. Por. A. Umland, *Pathological Tendencies in Russian “Neo-Eurasianism”: The Significance of the Rise of Aleksandr Dugin for the Interpretation of Public Life in Contemporary Russia*, „Russian Politics and Law” 2009, nr 47, z. 1, s. 76–89.

⁴ А.Г. Дугин, *Фашизм безграничный и красный* [online], <http://my.arcto.ru/public/templars/arbeiter.ht>

rosyjskich intelektualistów, jest często wręcz ekstrawaganckie podejście do badanych tematów, a także oryginalność sądów i prognoz. Choć tworzone przez niego misterne konstrukcje myślowe bywają zaskakujące, to, pomimo obecności w nich dogmatyzmu i mistycyzmu, zawsze są głęboko przemyślane, wewnętrznie spójne, nasycone erudycją i poparte wieloma przykładami z różnych dziedzin wiedzy. Do formułowanych przez siebie opinii A. Dugin podchodzi w sposób dogmatyczny i pryncypialny, niejednokrotnie stosując argumentację mistyczno-eschatologiczną i filozoficzną⁵. Mimo iż jego poglądy wzbudzają sprzeciw moralny (szczególnie poza granicami Rosji), to nie można im odmówić żelaznej konsekwencji.

Wśród zachodnich uczonych Aleksandr Dugin jest uznawany za przedstawiciela rosyjskiego odpowiednika tzw. Nowej Prawicy i tradycjonalizmu integralnego reprezentowanego przez takich myślicieli, jak Ananda Kentish Coomaraswamy, Rene Guénon, Julius Evola i Mircea Eliade oraz za prekursora badań nad geografią sakralną⁶.

m#fash [dostęp: 18 I 2014]; A. Umland, *Dugin kein Faschist? Eine Erwiderung an Professor A. James Gregor*, „Erwägen-Wissen-Ethik vormals Ethik und Sozialwissenschaften. Streitforum für Erwägungskultur” 2005, nr 16, z. 4, s. 424–426; A. James Gregor, *Andreas Umland and the „Fascism” of Alexander Dugin*, „Erwägen-Wissen-Ethik vormals Ethik und Sozialwissenschaften. Streitforum für Erwägungskultur” 2005, nr 16, z. 4, s. 426–429; *Антикомпромат. Публичная интернет-библиотека Владимира Прибыловского. Дугин Александр Гельевич* [online], <http://www.anticomproamat.org/dugin/duginbio.html> [dostęp: 22 XII 2013]; В. Экономов, *Дугин: история любви к Чикатило* [online], http://www.comproamat.ru/page_21507.htm [dostęp: 22 XII 2013]; А. Умланд, *Фашист ли доктор Дугин? Некоторые ответы Александра Гельевича* [online], <http://forum-msk.org/material/society/365031.html> [dostęp: 22 XII 2013]; A. Umland, *Fascist Tendencies in Russian Higher Education: The Rise of Aleksandr Dugin and the Faculty of Sociology of Moscow State University*, „Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization” 2011, nr 1, s. 1–5.

⁵ A.J. Gregor, *Once Again on Fascism, Classification and Aleksandr Dugin*, w: *Fascism Past and Present, West and East: An International Debate on Concepts and Cases in the Comparative Study of the Extreme Right*, R. Griffin, W. Loh, A. Umland (red.), Stuttgart 2006, Verlag Stuttgart, s. 496; A. Umland, *Sind Neofaschisten immer marginal? Der postsowjetische russische „Neoeurasismus”, die vergleichende Rechts extremismusforschung und der Faschismus nach „seiner Epoche”*, w: *Ideengeschichte als politische Aufklärung: Festschrift für Wolfgang Wippermann zum 65. Geburtstag*, S. Vogt, U. Herbeck, R. Kinet, S. Pocaï, B. Wiaderny (red.), Berlin 2010, Metropol Verlag, s. 182–199.

⁶ М. Ларюэль, *Александр Дугин, идеологический посредник: слияние различных доктрин праворадикального политического спектра*, w: *Цена ненависти. Национализм в России и противодействие расистским преступлениям*, А. Верховский (red.), Москва 2005, Информационно-аналитический центр „Сова”, s. 226–254; A. Umland, *Der Neoeurasismus des Aleksander Dugin: zur Rolle des Integralen Traditionalismus und der Orthodoxie für die russische Neue Rechte*, w: *Macht. Religion. Politik. Zur Renaissance religiöser Praktiken und Mentalitäten*, M. Jäger, J. Link (red.), Münster 2006, UNRAST-Verlag, s. 141–157; tenże, *Classification, Julius Evola and the Nature of Dugin's Ideology*, w: *Fascism: Past and Present, East and West: An International Debate on Concepts and Cases in the Comparative Study of the Extreme Right*, R. Griffin, W. Loh, A. Umland (red.), Stuttgart 2006, Verlag Stuttgart, s. 486–494; А.В. Шеховцов, *Новый правый радикализм в Европе как предмет исследования в отечественной и зарубежной историографии*, „Научковий вісник Гілея” 2007, nr 9, s. 299–312; A. Shekhovtsov, *Aleksander Dugin's Neo-Eurasianism: The New Right a la Russe*, „Religion Compass” 2009, nr 3–4, s. 697–716; M. Laruelle, *Aleksandr Dugin: A Russian Version of the European Radical Right?*, Washington 2006, Woodrow Wilson International Center for Scholars; A. Shekhovtsov, A. Umland, *Is Aleksandr Dugin a Traditionalist? „Neo-Eurasianism” and Perennial Philosophy*, „The Russian Review” 2009, nr 68, s. 662–678; A. Shekhovtsov, *The Palingenetic Thrust of Russian Neo-Eurasianism: Ideas of Rebirth in Aleksandr Dugin's Worldview*, „Totalitarian Movements and Political Religions” 2008, nr 9, z. 4, s. 491–506 (por. wydanie rosyjskie tej pracy: А. Шеховцов, *Палингенетический проект неоевразийства: идеи возрождения в мировоззрении Александра Дугина*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – русское издание” 2009, nr 2, s. 105–126); М. Соколов, *«Новые правые» интеллектуалы в России: стратегии легитимации постсоветских интегральных традиционалистов*, „Ab Imperio” 2006, nr 3, s. 321–354. Odnosnie do tradycjonalizmu integralnego i geografii sakralnej zob. T. Sheehan, *Myth and Violence: The Fascism of Julius Evola and Alain de Benoist*, „Social Research” 1981, nr 48, z. 1, s. 45–73; M. Laruelle, *Alternative Identity, Alternative Religion? Neo-paganism and the Aryan Myth in Contemporary Russia*, „Nations and Nationalism” 2008,

Aleksandr Dugin, tworząc własne teorie i koncepcje, obficie korzysta przede wszystkim z dorobku brytyjskich i niemieckich geografów i geopolityków, ze szczególnym uwzględnieniem prac Halforda Johna Mackindera⁷, Karla Haushofera czy Friedricha Ratzla⁸. Jego koncepcje wraz z upływem lat ewoluowały, ale ich podstawa pozostała niezmienna. Aleksandr Dugin interpretował i nadal interpretuje wszelkie procesy zachodzące we współczesnym świecie w kategoriach geopolitycznych, z dystansem odnosząc się do kryteriów „prawicowości” i „lewicowości”, czego wyrazem był m.in. inspirowany przez niego nurt narodowo-bolszewicki⁹. Głównym osiągnięciem A. Dugina w dziedzinie geopolityki jest dokonanie syntezy ideologii eurazjańskiej¹⁰ z paradygma-

nr 14, s. 283–301; Z. Mikolejko, *Mity tradycjonalizmu integralnego. Julius Evola i kultura religijno-filozoficzna prawicy*, Warszawa 1998, Wydawnictwo IFiS PAN, s. 129–181; А.Г. Дугин, *От сакральной географии к геополитике*, „Элементы” 2000, nr 1 [online], <http://arcto.ru/article/407> [dostęp: 16 I 2014]; A. Danek, *Przestrzeń jako ciało: archetyp geografii sakralnej*, w: *Czynnik geograficzny w badaniach politologicznych*, L. Sykulski (red.), Częstochowa 2013, Polskie Towarzystwo Geopolityczne, s. 34–35.

⁷ H.J. Mackinder, *The Geographical Pivot of History*, „The Geographical Journal” 1904, nr 23, z. 4, s. 421–437; P. Eberhardt, *Koncepcja Heartlandu Halforda Mackindera*, „Przegląd Geograficzny” 2011, nr 83, z. 2, s. 251–266.

⁸ A. Umland, *Kulturhegemoniale Strategien der russischen extremen Rechten. Die Verbindung von faschistischer Ideologie und metapolitischer Taktik im „Neoeurasismus“ des Aleksandr Dugin*, „Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft” 2004, nr 33, z. 4, s. 437–454. Na temat geopolityki niemieckiej zob. R.E. Dickinson, *Geography and Geopolitik in the Third Reich*, „German Life and Letters” 1938, nr 3, z. 1, s. 25–35; H. Heske, *Karl Haushofer: His Role in German Politics and in Nazi Politics*, „Political Geography Quarterly” 1987, nr 6, s. 135–144; Ch.W. Spang, *Karl Haushofer und die Geopolitik in Japan. Der Einfluss der Kontinentalblocktheorie auf die Japanpolitik des ‘Dritten Reiches’*, w: *11. Deutschsprachiger Japanologentag in Trier 1999*, t. 1, *Geschichte, Geistesgeschichte, Religionen, Gesellschaft, Politik, Recht, Wirtschaft*, H. Gössmann, A. Mrugalla (red.), Münster–Hamburg–London 2001, LIT-Verlag, s. 121–134; P. Eberhardt, *Koncepcje geopolityczne Karla Haushofera*, „Przegląd Geograficzny” 2009, nr 81, z. 4, s. 525–549; tenże, *Prekursory i twórcy niemieckiej geopolityki*, „Przegląd Geograficzny” 2011, nr 83, z. 4, s. 453–482; J. Macała, *Nieco zapomniany Karl Haushofer*, „Geopolityka” 2008, nr 1, s. 71–84.

⁹ M. Mathyl, *The National-Bolshevik Party and Arctogaia: Two Neo-Fascist Groupuscules in the Post-Soviet Political Space*, „Patterns of Prejudice” 2002, nr 36, z. 3, s. 62–76; М. Соколов, *Национал-большевистская партия: идеологическая эволюция и политический стиль*, w: *Русский национализм: идеология и настроение*, А. Верховский (red.), Москва 2006, Центр „Сова”, s. 139–165; P. Sieradzan, *Aksamitni terroryści. Narodowy bolszewizm w Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2008, Dom Wydawniczy ELIPSA; А. Вафин, *Идейно-политическая платформа Национал-большевистской партии в контексте эволюции национал-большевистских идей*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – русское издание” 2010, nr 1, s. 137–148.

¹⁰ Eurazjanizm (ros. *евразийство*) jako nurt myśli politycznej oraz koncepcja polityczno-filozoficzna narodził się na początku lat 20. ubiegłego stulecia w kręgach emigracji rosyjskiej. Zob. А.В. Иванов, Ю.В. Попков, Е.А. Тюгашев, М.Ю. Шишин, *Евразийство: ключевые идеи, ценности, политические приоритеты*, Барнаул 2007, Издательство „Азбука”, s. 7–16; S. Mazurek, *Russian Eurasianism-Historiosophy and Ideology*, „Studies in East European Thought” 2002, nr 54, s. 105–123. Na jego określenie w literaturze polskiej pojawiło się kilka terminów: „eurazjatyzm” zaproponowany w 1922 r. przez Mariana Zdziechowskiego, „eurazjanizm”, stosowany w opracowaniach Mariana Uzdownskiego, „euroazjanizm”, nazwa wprowadzona przez Lucjana Suchankę oraz „euroazjatyzm”, który pojawił się w literaturze za sprawą Andrzeja Andrusiewicza. Zob. M. Zdziechowski, *Eurazjatyzm rosyjski*, w: tenże, *Wybór pism*, Kraków 1993, Znak, s. 385–403; M. Uzdownski, *Eurazjanizm. Nowa idea w rosyjskim ruchu przeciwkomunistycznym*, Warszawa 1928, Wydawnictwo Droga; L. Suchanek, *Strażnik przestrzeni euroazjańskich. O publicystyce Eduarda Limonowa*, „Slavia Orientalis” 1995, nr 1, s. 133–144; A. Andrusiewicz, *Mit Rosji. Studia z dziejów i filozofii rosyjskich elit*, t. 1–2, Rzeszów 1994, Wyższa Szkoła Pedagogiczna. W niniejszym opracowaniu zastosowano terminy „eurazjanizm”, „neoeurazjanizm” i „eurazjaniści” ze względu na fakt, iż nazwy „eurazjanizm” użyto w pierwszych przedwojennych tłumaczeniach dzieł Piotra Sawickiego, głównego ideologa nowego nurtu. Zob. P. Sawicki, *Eurazjanizm jako intencja dziejowa*, „Przegląd Współczesny” 1933, nr 12, s. 95–112 i 287–309. Terminu „eurazjanizm” używano także w języku urzędowym władz II Rzeczypospolitej. Szczególnie istotny w tym kontekście jest dokument zawierający charakterystykę oblicza ideowego eurazjanizmu wytworzony przez Oddział II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. Zob. Archiwum Akt Nowych, zesp. 1191 (*Attachés*

tem geopolitycznym, co niewątpliwie wywarło inspirujący wpływ na rosyjską opinię publiczną, a szczególnie na elity przywódcze Federacji Rosyjskiej¹¹. W geopolitycznej myśli Dugina, wyrażonej dobitnie w książce *Podstawy geopolityki. Geopolityczna przyszłość Rosji*, o biegu dziejów ludzkości decyduje konfrontacja pomiędzy dwiema nadcivilizacjami: Lądu (eurazjatycką) i Morza (atlantycką). „Nadcivilizację Lądu”, którą w opinii filozofa reprezentuje Rosja, cechuje barbarzyństwo, umiłowanie siły, tradycji i duchowości, kolektywizm i autorytarna forma rządów. Dlatego też jest ona określana jako „nadcivilizacja militarno-autorytarna”. „Nadcivilizacja Morza” natomiast, uosabiana przede wszystkim przez USA i Europę Zachodnią, próbuje narzucić całej ludzkości swoją wizję świata opartą na racjonalizmie, indywidualizmie, konformizmie, kapitalizmie, demokracji oraz materializmie. Dalekosiężnym celem geopolitycznym A. Dugina jest stworzenie „kontynentalnego imperium eurazjańskiego” Rosji i całkowite wyparcie wpływów USA ze „Starego Świata”. Kluczem do powodzenia tego przedsięwzięcia miałyby być zawarcie sojuszy na linii Moskwa–Berlin–Tokio–Teheran. W ten sposób uformowałyby się blok wielkich przestrzeni, będący na poziomie administracyjnym urzeczywistnieniem marzenia o „Eurazjatyckim Imperium” Rosji. Wokół tego tworu należałoby skoncentrować imperia wtórne: „Imperium Europejskie”, którego podstawę stanowiłyby

wojskowi RP przy rządach państw kapitalistycznych), sygn. AII/23, raport nr 15561 (*W sprawie nowego prądu politycznego wśród emigracji rosyjskiej /eurazjanizm/*) Oddziału II (wywiadu wojskowego) Sztabu Generalnego Wojska Polskiego z 7 XII 1927 r., k. 1–3. Kopia elektroniczna dokumentu stanowi również integralną część tekstu dostępnego na portalu geopolityka.net. Zob. L. Sykulski, *Eurazjanizm-terminologia, periodyzacja, główni przedstawiciele* [online], <http://geopolityka.net/eurazjanizm-terminologia-periodyzacja-glowni-przedstawiciele/> [dostęp: 18 I 2014].

¹¹ D. Shlapentokh, *Eurasianism. Past and Present*, „Communist and Post-Communist Studies” 1997, nr 30, s. 129–151; G. Smith, *The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism*, „Transactions of the Institute of British Geographers. New Series” 1999, nr 24, s. 481–494; J. O’Loughlin, G. Toal, V. Kolossov, *Russian Geopolitical Culture and Public Opinion: The Masks of Proteus Revisited*, „Transactions of the Institute of British Geographers. New Series” 2005, nr 30, s. 322–335; L. Sykulski, *Rola paradygmatu geopolitycznego w rozwoju neoeurazjanizmu we współczesnej Rosji*, w: *Między historią, literaturą a polityką*, T. Nodzyński (red.), Częstochowa 2009, Śląskie Towarzystwo Naukowe im. Michała Grażyńskiego, s. 151–157; Т.С. Кинева, *Евразийство в современном идейно-политическом пространстве России*, „Государственное управление. Электронный вестник” 2009, nr 18, s. 1–6; М. Ларюэль, *Переосмысление империи в постсоветском пространстве: новая евразийская идеология*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – русское издание” 2009, nr 1, s. 78–92; Ш. Видеркер, *«Континент Евразия»: классическое евразийство и геополитика в изложении Александра Дугина*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – русское издание” 2010, nr 1, s. 5–14; A. Umland, *Postsowjetische Gegeneliten und ihr wachsender Einfluss auf Jugendkultur und Intellektuellendiskurs in Russland: Der Fall Aleksandr Dugin (1990–2004)*, w: *Generationen in den Umbrüchen postkommunistischer Gesellschaften: Erfahrungstransfers und Differenzen vor dem Generationenwechsel in Russland und Ostdeutschland*, T. Bürgel (red.), München 2006, SFB-580, Friedrich-Schiller-Universität Jena, Martin-Luther-Universität Halle, s. 21–47; E. Мороз, *Евразийские метаморфозы: от русской эмиграции к российской элите*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – русское издание” 2010, nr 1, s. 15–45; A. Umland, *Intellektueller Rechtsextremismus im postsowjetischen Rußland: Der Fall Aleksandr Dugin*, „Berliner Debatte Initial” 2006, nr 17, z. 6, s. 33–43. Paradygmat geopolityczny – metoda albo wzorzec prostego i wewnętrznie spójnego rozpatrywania procesów, zdarzeń, tendencji, trendów w stosunkach międzynarodowych w optyce kategorii geograficznych i przestrzennych, dokonywany poprzez syntezę interdyscyplinarnej wiedzy. Cechą charakterystyczną podejścia geopolitycznego jest przekonanie, że istotą zrozumienia procesów międzynarodowych jest analiza interesów i siły państw (ośrodków siły). W tym kontekście kluczowymi punktami odniesienia będą: dążenie państw do osiągnięcia siły (potęgi) oraz przemoc i wojna jako nieodłączne elementy systemu międzynarodowego. Szerzej na ten temat: J. Macała, *Czym jest geopolityka? Spory wokół jej definicji*, w: *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania*, Z. Lach, J. Wendt (red.), Częstochowa 2010, Instytut Geopolityki, s. 16; L. Sykulski, *Geopolityka – zakres znaczeniowy pojęcia*, w: *Przestrzeń i polityka. Czynniki geograficzne w badaniach politologicznych*, L. Sykulski (red.), Częstochowa 2013, Polskie Towarzystwo Geopolityczne, s. 13–15.

Niemcy, „Imperium Oceanu Spokojnego” (centrum – Japonia) i wreszcie „Imperium Środkowoazjatyckie” oparte na hegemonii Iranu¹². Warto nadmienić, że przedstawiony tu w ogólnym zarysie projekt geopolityczny A. Dugina stanowi rozwinięcie koncepcji „Wielkiej Przestrzeni” (niem. *Grossraum*), której twórcą był nazistowski filozof Carl Schmitt¹³. W swoich najnowszych pracach A. Dugin koncentruje się na procesie globalizacji, który, jego zdaniem, stanowi uosobienie imperialnych dążeń bloku atlantyckiego. Globalizmowi przeciwstawia on własną koncepcję „świata wielobiegunowego” lub „świata multipolarnego”, w którym harmonijnie współistniałyby społeczeństwa o różnych kulturach¹⁴.

Należy podkreślić, że wiele geopolitycznych koncepcji A. Dugina znajduje odzwierciedlenie w forsowanej przez rosyjską dyplomację idei tzw. Wielkiej Europy (ros. *Большая Европа*), czyli próbie stworzenia wspólnej, zintegrowanej przestrzeni obejmującej Federację Rosyjską i obszar Unii Europejskiej. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż wizja tego projektu krystalizowała się w latach 2002–2011, czyli w okresie najbardziej ożywionej działalności publicystycznej i politycznej A. Dugina. Według założeń rosyjskich „Wielka Europa” miałaby się składać z bloku zachodniego obejmującego Unię Europejską z dominującą rolą Niemiec oraz z bloku wschodniego, w którego skład wchodziłby obszar tworzącej się Unii Eurazjatyckiej pod przywództwem Rosji. Bloki te, poprzez zawieranie różnych porozumień i tworzenie wspólnych instytucji, miałyby stworzyć częściowo zintegrowany obszar gospodarczy, w tym energetyczny, oraz płaszczyznę do prowadzenia wspólnej polityki bezpieczeństwa. Stworzenie takiego obszaru nie ograniczałoby jednak rosyjskiej polityki zmierzającej do odbudowy jej imperialnej pozycji. Idea „Wielkiej Europy” ma przede wszystkim charakter antyamerykański, stanowi bowiem próbę utworzenia konkurencyjnego dla USA sojuszu polityczno-gospodarczego. Przeciwwstawienie się próbom narzucenia przez Stany Zjednoczone globalnej hegemonii pozostaje ciągle głównym imperatywem rosyjskiej polityki zagranicznej.

¹² A. Ingram, *Alexander Dugin: Geopolitics and Neo-Fascism in Post-Soviet Russia*, „Political Geography” 2001, nr 20, z. 8, s. 1029–1051; M. Laruelle, *Alexandre Dugin: esquisse d'un eurasiatisme d'extrême-droite en Russie post-soviétique*, „Revue d'études comparatives Est-Ouest” 2001, nr 32, s. 85–103, tenże, *Le néo-eurasiatisme russe. L'empire après l'empire?* „Cahiers du monde russe” 2001, nr 42, s. 71–94; T. Parland, *The Extreme Nationalist Threat in Russia. The Growing Influence of Western Rightist Ideas*, London–New York 2005, Routledge, s. 103–127; D. Shlapentokh, *Dugin, Eurasianism, and Central Asia*, „Communist and Post-Communist Studies” 2007, nr 40, s. 143–156; A. Höllwerth, *Das sakrale eurasische Imperium des Aleksandr Dugin: eine Diskursanalyse zum postsowjetischen russischen Rechtsextremismus*, Stuttgart 2007, Verlag Stuttgart, w różnych miejscach; S. Wiederkehr, *Die eurasische Bewegung: Wissenschaft und Politik in der russischen Emigration der Zwischenkriegszeit und im postsowjetischen Russland*, Köln–Weimar–Wien 2007, Böhlau Verlag GmbH & Cie, s. 227–262; V. Ivanov, *Alexander Dugin und die rechtsextremen Netzwerke: Fakten und Hypothesen zu den internationalen Verflechtungen der russischen neuen Rechten*, Stuttgart 2007, Verlag Stuttgart, s. 11–143; M. Laruelle, *Russian Eurasianism. An Ideology of Empire*, przekł. M. Gabovitsh, Washington 2008, Woodrow Wilson Center Press, 107–145.

¹³ C. Schmitt, *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*, Berlin 1950, Duncker & Humblot, w różnych miejscach; tenże, *Völkerrechtliche Großraumordnung mit Interventionsverbot für raumfremde Mächte: Ein Beitrag zum Reichsbegriff im Völkerrecht*, Berlin 1991, Duncker & Humblot, w różnych miejscach; Ch.L. Connery, *Ideologies of Land and Sea: Alfred Thayer Mahan, Carl Schmitt, and the Shaping of Global Myth Elements*, „Boundary 2” 2001, nr 28, s. 173–201; A. Филиппов, *К политико-правовой философии пространства Карла Шмита*, „Социологическое обозрение” 2009, nr 8, s. 41–52. Na temat roli koncepcji Carla Schmitta w Rosji zob. V. Gligorov, *Benjamin Constant and Carl Schmitt Go to Russia*, „Constitutional Political Economy” 1997, nr 8, s. 271–182; A. Малер, *Почему Шмит?* [online], http://www.katehon.ru/html/top/politologia/idea/pochemu_schmitt.htm [dostęp: 15 XII 2013].

¹⁴ А.Г. Дугин, *Теория многополярного мира*, Москва 2013, Евразийское движение, w różnych miejscach; tenże, *Multipolarism as an Open Project*, „Journal of Eurasian Affairs” 2013, nr 1, s. 5–15.

Większość rosyjskich inicjatyw zmierzających do realizacji projektu „Wielkiej Europy” nie doczekała się jednak urzeczywistnienia. Bardziej prawdopodobny wydaje się scenariusz, który zakłada utworzenie Unii Eurazjatyckiej, czyli priorytetowego dla Rosji projektu geopolitycznego. Prawdopodobnie wszelkie działania zmierzające do stworzenia „Wielkiej Europy” zostaną odłożone w czasie aż do momentu, w którym, jak wierzy rosyjska dyplomacja, Unia Europejska, osłabiona przez światowy kryzys oraz skutki malejącej pozycji politycznej USA w świecie (np. niekorzystne dla Stanów Zjednoczonych rozstrzygnięcie konfliktu syryjskiego otwierające Rosji drogę powrotu do roli hegemon na Bliskim Wschodzie), będzie bardziej skłonna przyjąć rosyjskie warunki¹⁵.

Proponowane przez A. Dugina koncepcje geopolityczne znajdują realne zastosowanie w polityce zagranicznej prowadzonej przez Federację Rosyjską. Integracja przestrzeni poradzieckiej stanowi główny warunek niezbędny do osiągnięcia przez Rosję pozycji gwaranta nowego porządku w Eurazji, a nawet na świecie¹⁶. Niewątpliwie za kolejną odsłonę realizacji tego projektu geopolitycznego należy uznać politykę państwa rosyjskiego w stosunku do Ukrainy. Została ona nakreślona przez A. Dugina w jego najśłynniejszej książce *Podstawy geopolityki. Geopolityczna przyszłość Rosji*, która ukazała się w 1997 r. Rozważania Dugina dotyczące geopolitycznej przyszłości Ukrainy zostały zawarte w piątej części *Podstaw geopolityki... o znamienym tytule Wewnętrzna geopolityka Rosji*, co wskazuje na to, że z punktu widzenia A. Dugina *problem suwerennej Ukrainy*, na tyle istotny, że łatwo może doprowadzić do konfliktu zbrojnego, stanowi wewnętrzną sprawę Federacji Rosyjskiej. Zdaniem geopolityka istnienie niepodległego i suwerennego państwa ukraińskiego absolutnie nie leży w interesie Moskwy, jest wręcz poważnym ciosem wymierzonym w *geopolityczne bezpieczeństwo Rosji*. Rozciągnięcie kontroli nad Ukrainą stanowi bowiem podstawowy warunek niezbędny do stworzenia kontynentalnego imperium eurazjańskiego. Niezależna Ukraina, zdaniem A. Dugina, mogłaby się stać ośrodkiem wpływów „bloku atlantyckiego”, co byłoby niebezpieczne dla całej Eurazji. Dlatego też konieczna jest *geopolityczna dekompozycja Ukrainy*, czyli jej podział na mające większą lub mniejszą autonomię kulturową terytoria znajdujące się w orbicie wpływów Moskwy lub *Europy kontynentalnej*, utożsamianej w opinii geopolityka przez Niemcy. Dugin bardzo wyraźnie wskazuje, że zasadnicze znaczenie dla Rosji ma przede wszystkim północne wybrzeże Morza Czarnego wraz z Krymem. Rozciągnięcie rosyjskiego zwierzchnictwa nad tym terytorium dałoby Federacji Rosyjskiej możliwość posiadania nienaruszalnej granicy, a tym samym zabezpieczenie centralnych regionów Eurazji przed wpływami „atlantyckiej” Turcji. Ułatwiałoby to także kontrolę nad akwenem Morza Czarnego, włącznie z kontrolą nad Bosforem i Dardanelami. Dlatego też, co podkreśla A. Dugin, uzyskanie przez Rosję całkowitej kontroli w sferze politycznej i militarnej nad północnym wybrzeżem Morza Czarnego od

¹⁵ Szerzej na ten temat: M. Menkiszak, *Wielka Europa. Putinowska wizja (dez)integracji europejskiej*, Warszawa 2013, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, s. 1–42. Por. M. Stack, *Pax Russica: For a Eurasian Alliance Against America*, „New Perspectives Quarterly” 2008, nr 25, s. 56–60; A. Умланд, «Евразийские» проекты Путина и Дугина – сходства и различия: об истоках и роли правоэкстремистского интеллектуализма в неавторитарной России, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – русское издание” 2012, nr 2, s. 401–407.

¹⁶ I. Isakova, *Russian Governance in 21st Century. Geostrategy, Geopolitics and Governance*, London–New York 2005, Taylor & Francis, s. 10–68; T. Ambrosio, G. Vandrovec, *Mapping the Geopolitics of the Russian Federation: The Federal Assembly Addresses of Putin and Medvedev*, „Geopolitics” 2013, nr 18, z. 2, s. 435–466.

terytorium ukraińskiego aż do Abchazji powinno być głównym imperatywem rosyjskiej polityki zagranicznej w tym rejonie świata¹⁷.

W kontekście dynamicznego rozwoju obecnej sytuacji na Ukrainie poglądy zawarte w *Podstawach geopolityki...* nabierają realizmu. Twierdzenie to znajduje wyraz w wypowiedzi A. Dugina opublikowanej 2 marca 2014 r. Jej fragmenty zamieszczone poniżej nie wymagają specjalnego komentarza. Nie ma w nich niejasności ani niedomówień. Dugin nad wyraz klarownie prezentuje swoją opinię, która wynika z jego pojęcia geopolitycznego, mającego na celu uzasadnienie interesów Rosji jako wielkiego imperium kontynentalnego:

Jak daleko Rosja posunie się na Zachód w odpowiedzi na atlantycką prowokację w Kijowie? To nie pytanie praktyczne, ani nie prognoza. To geopolityka (...). Na poziomie bardziej praktycznym konfiguracja granic określa warunki wyjściowe dla wszystkich potencjalnych wojen z przeciwnikiem zewnętrznym, jak i semantykę konfliktów wewnętrznych (separatyzmu, buntów itd.). Granica jest kwintesencją polityki. Wszystkie wojny toczą się o zmianę (o zachowanie) struktury granic. Granice decydują o powodzeniu lub o porażce, określają punkt wyjścia i rozstrzygają o nieuchronnej porażce w przyszłości. Problem wszystkich największych państw i całej otchłani ich upadku zawiera się w kwestii ich granic. To właśnie metafizyka granic. I tak, tydzień temu granice Federacji Rosyjskiej przebiegały po linii sąsiedztwa z Ukrainą. Po likwidacji tego państwa w rezultacie przewrotu i dojścia do władzy nazistowskiej junty, Sani Biłogo i jego kolegów, lekkomyślnie powypuszczanych ze szpitali i z więzień, zachodnia granica Rosji rozmiękła i stała się ruchomą. Krym należy obecnie do naszej strefy wpływów – w przybliżeniu na podobnych zasadach, jak Osetia Południowa lub Abchazja. Wschód Ukrainy wkrótce dołączy do tej struktury. Przy obecnym rozwoju wypadków bez problemu dojdziemy do Dniepru i uzyskamy cały jego lewy brzeg. Oczywiście trzeba jeszcze nad tym popracować, ale w ostatecznym rozrachunku mieści się to w granicach prawdopodobieństwa. Następnie pojawi się pytanie o Kijów i o Galicję. I ponownie możliwości zależeć będą od sytuacji. Można jednak postawić pytanie: jakich w ogóle granic na zachodzie chcemy? Nie jakie są możliwe, ale jakich chcemy? Główne zadanie Rosji polega na tym, aby na naszych zachodnich granicach zaczynała się strefa kontynentalnej Europy. Co to znaczy kontynentalnej? Znaczy to, nie proamerykańskiej, nie anglosaskiej, nie kordonu sanitarnego. Taka kontynentalna Europa może być albo niemiecka, albo wschodnioeuropejska ze słowiańską i/lub prawosławną tożsamością. Niemiecki sektor wpływów powinien albo sąsiadować z rosyjskim, albo obydwaj powinny nakładać się na siebie w warunkach subtelnej równowagi. Na zachód od naszych zachodnich granic powinna zaczynać się kontynentalna Europa, europejski Heartland, europejska tellurokracja. Wówczas dwie tellurokracje, rosyjska i europejska (germańska czy też franko-germańska), różniąc się od siebie nawzajem, będą się konsolidować wobec anglosaskiej talassokracji, finansowej oligarchii i amerykańskiej hegemonii. W stworzeniu takiej zachodniej granicy kategoriycznie przeszkadza nam istnienie „kordonu sanitarnego”. Dlatego do przyjęcia są dla nas prorosyjska i/lub proniemiecka Polska, prorosyjskie i/lub proniemieckie Węgry, prorosyjska i/lub proniemiecka Rumunia, prorosyjska i/lub proniemiecka Bułgaria, prorosyjska i/lub proniemiecka Słowacja, prorosyjska i/lub proniemiecka zachodnia Ukraina (Galicja). Najlepiej by było, gdyby wszystkie te państwa były prorosyjskie, ale orientacja proniemiecka (dla zwolenników opcji europejskiej) też może być. W żadnym jednak wypadku nie jest do przyjęcia: nic anglosaskiego, proamerykańskiego, atlantyckiego, talassokratycznego, tak więc nic antyrosyjskiego i/lub antyniemieckiego. Przy tego rodzaju granicy mamy Rosję (po jed-

¹⁷ А.Г. Дугин, *Основы geopolitiky. Geopoliticheskoe buducze Rossii*, Москва 1997, „Арктогея”, s. 347–349; 376–383.

nej stronie) i Europę (Niemcy) po drugiej stronie. Między nimi istnieje złożona mozaika narodów i krajów, składających się ku jednemu bądź ku drugiemu biegunowi, obydwa bieguny są jednak biegunami kontynentalnymi. To sojusz dwóch Heartlandów. To właśnie koszmar Mackindera, Brzezińskiego, koniec nowego porządku światowego. Aby zabezpieczyć te granice, potrzebne będą proniemieckie Niemcy, wolne od USA (dziś tego brak), prorosyjska Rosja (częściowo taka jest, ale nie do końca, reprezentuje ją Putin, ale przeczy jej rosyjska klasa polityczna), i pozostałe państwa, balansujące pomiędzy dwoma Heartlandami. Usatysfakcjonuje nas tylko taka zachodnia granica. To znaczy, niezbędna jest dla nas kontynentalna Europa. Europa atlantycka nie jest nam potrzebna w żadnej formie. Dlatego Rosja, w walce o sprawiedliwe granice, żywotnie zainteresowana jest europejską kontynentalną rewolucją. Tak więc uwolnieniem Niemiec od amerykańskiego dyktatu (na miejsce naszych wycofanych żołnierzy pojawili się jednak Amerykańscy) i uwolnieniem od amerykańskiego dyktatu innych, okupowanych przez atlantystów europejskich terytoriów. Konieczne są, z naszego punktu widzenia, narodowe rewolucje w Niemczech, we Francji, we Włoszech, w Hiszpanii, w Holandii, w Szwecji, w Norwegii, w Danii, w Portugalii. Dopóki ich nie ma, dopóty zbyt wiele zagraża naszemu bezpieczeństwu. Dlatego Rosja zmuszona jest stać się bastionem rewolucji europejskiej. Dlatego Rosja nie zatrzyma się w swoim wyzwoleńczym marszo-zrywie na terytorium Krymu, ani na Dnieprze, ani nawet na zachodnich granicach eks-Ukrainy. Naszym celem jest wyzwolenie Europy od atlantyckich okupantów, tych samych, którzy doprowadzili do katastrofy w Kijowie i oddali tam władzę przestępczej juncie. Naszym celem jest wielokontynentalna walka wyzwolenicza. Najpierw bitwa o Europę. Także w egoistycznych celach zabezpieczenia sobie odpowiednich granic będziemy zmuszeni wyzwolić Europę – przy tym całą, nie tylko środkową, ale i zachodnią. Prowokacja USA w bezpośredniej bliskości Rosji i awanturnictwo Victorii Nuland, która pokazała swój prawdziwy stosunek do Europy, zmusiły nas do wejścia na drogę aktywnego sprzeciwu wobec atlantyckiej dyktatury (...) I idziemy do was. Na Zachód. Broniąc naszych granic¹⁸.

Całokształt twórczości intelektualnej Aleksandra Dugina jest niezwykle bogaty. W niniejszym artykule ograniczono się jedynie do przedstawienia najważniejszych osiągnięć intelektualnych filozofa¹⁹. Celem artykułu nie jest bowiem zanalizowanie myśli i koncepcji geopolitycznych A. Dugina, tylko przede wszystkim ukazanie jego politycznej roli w kształtowaniu systemu władzy Federacji Rosyjskiej, ze szczególnym uwzględ-

¹⁸ Cyt. za: A. Dugin, *Przeszkadzajcie nam istnienie „kordonu sanitarnego”*, tłum. L. Sykulski [online:], <http://geopolityka.net/aleksander-dugin-przeszkadzajcie-nam-istnienie-kordonu-sanitarnego/> [dostęp: 5 III 2014].

¹⁹ Literatura dotycząca analizy wielopłaszczyznowego dorobku intelektualnego A. Dugina jest znaczna i stale się powiększa. Ostatnio także i w Polsce, poza tekstami publicystycznymi, tematyka ta znalazła odzwierciedlenie w następujących opracowaniach o charakterze naukowym: I. Massaka, *Czy geopolityka straciła znaczenie? Projekt nowego imperium kontynentalnego Aleksandra Dugina*, Kraków 2001, „Arcana”, nr 38, z. 2, s. 158–171; tenże, *Eurazjatyzm. Z dziejów rosyjskiego misjonizmu*, Wrocław 2001, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego; D. Kostianowska, *Polska w tekstach Aleksandra Dugina i jego zwolenników*, „Przegląd Dyplomatyczny” 2001, nr 1, z. 4, s. 159–170; R. Paradowski, *Eurazjatyckie imperium Rosji. Studium idei*, Warszawa 2003, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 227–250; A. Rażny, „Podstawy geopolityki” Aleksandra Dugina: przemiana mesjanizmu religijnego we współczesnej rosyjskiej myśli politycznej, w: *Dziedzictwo chrześcijańskiego Wschodu i Zachodu. Między pamięcią i oczekiwaniem*, U. Cierniak, J. Grabowski (red.), Częstochowa 2006, Instytut Filologii Obcych Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, s. 207–218; P. Eberhardt, *Rosyjski eurazjatyzm i jego konsekwencje geopolityczne*, „Przegląd Geograficzny” 2005, nr 77, z. 2, s. 171–192; B. Sienkiewicz, „Satanistyczny predyktor” czyli szkic o przenikaniu się różnych porządków, „Teologia Polityczna” 2006–2007, nr 4, s. 161–166; D. Madejski, „Pocahunek mongolskiego księcia”. *Eurazjatyzm Rosji w myśli Aleksandra Dugina*, „Geopolityka” 2009, nr 1, s. 87–100; P. Eberhardt, *Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina*, „Przegląd Geograficzny” 2010, nr 82, z. 2, s. 221–240; B. Gołąbek, *Lew Gumilow i Aleksander Dugin. O dwóch obliczach eurazjatyżmu w Rosji po 1991 roku*, Kraków 2012, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 111–193.

nieniem jego powiązań z przedstawicielami rosyjskich służb specjalnych, zarówno cywilnych, jak i wojskowych. Antycypując wyniki dalszych rozważań, należy podkreślić, że w tym kontekście niezwykle ważne będą opisanie poglądów A. Dugina dotyczących problematyki bezpieczeństwa i funkcjonowania służb specjalnych oraz próba udzielenia odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu formułowane przez niego idee inspirują bądź też odwrotnie – uzasadniają przeprowadzanie reform tego sektora od momentu objęcia rządów przez Władimira Putina. Istotne zagadnienie stanowi również recepcja ideologicznych koncepcji A. Dugina w środowisku byłych i obecnych funkcjonariuszy służb specjalnych na tle nowych nurtów mających zastąpić ideologię komunistyczną.

W niniejszym opracowaniu wykorzystano dorobek naukowy i publicystyczny Aleksandra Dugina głównie w postaci monografii, artykułów prasowych, wywiadów i felietonów poruszających problematykę służb specjalnych i zagadnienia związane z bezpieczeństwem. Część z nich została zamieszczona w prasie oraz na różnych portalach internetowych, należących niejednokrotnie do znanych koncernów medialnych lub organizacji i stowarzyszeń o charakterze politycznym. Zawarte w nich treści starano się skonfrontować z pracami zachodnich analityków oraz z dostępnymi, głównie w Internecie, różnego rodzaju oficjalnymi i nieoficjalnymi publikacjami zawierającymi informacje o powiązaniach Dugina z przedstawicielami cywilnych i wojskowych służb specjalnych. W ciągu ostatnich dwudziestu lat w Federacji Rosyjskiej nastąpił ogromny rozwój Internetu. Zwiększyła się także jego dostępność, co spowodowało, że państwo nie jest w stanie w pełni kontrolować zawartych w nim treści²⁰. Dzięki temu Internet to źródło informacji, podobnie jak część innych, w niewielkim stopniu poddawane cenzurze²¹. Jednocześnie należy pamiętać, że Internet stał się także jedną z podstawowych form komunikowania się władzy ze społeczeństwem oraz narzędziem indoktrynacji i propagandy (np. realizacja rządowego projektu *Elektroniczna Rosja*). Dotyczy to przede wszystkim instytucji państwowych, części mediów oraz rosyjskich elit, które coraz częściej sięgają po tę właśnie formę przekazu społecznego²². Cechą charakterystyczną rosyjskich mediów, zawłaszczonych częściowo z jednej strony przez aparat władzy lub sprzyjające Kremlowi środowiska, a z drugiej przez ośrodki opozycyjne negatywnie ustosunkowane do kremlowskich dygnitarzy, jest stosowanie na szeroką skalę tzw. wojen informacyjnych. Polegają one na upublicznianiu różnego rodzaju kompromitujących informacji mających na celu zdyskredytowanie aktualnych przeciwników politycznych w oczach opinii publicznej²³. Rezultatem tej praktyki jest m.in. istnienie „nieoficjalnego” internetowego portalu kompromat.ru (ros. *компромат*, od *компрометирующий*

²⁰ I. Zassoursky, *Media and Power in Post-Soviet Russia*, New York 2004, M.E. Sharpe, Inc., s. 161–189; A. Arutunyan, *The Media in Russia*, New York 2009, Open University Press, s. 153–163; B. Beumers, *Pop Culture Russia!: Media, Arts, and Lifestyle*, Santa Barbara 2005, ABC-Clio, s. 49–51; Y. Mikhailova, *Electronic Media and Popular Discourse on Russian Nationalism*, „Nationalities Papers” 2011, nr 39, s. 523–546.

²¹ *Год интернет-цензуры в России* [online], <http://www.agentura.ru/projects/identification/ayeareofcensorship/> [dostęp: 25 XII 2013]; K. Giles, *Internet Use and Cyber Security in Russia*, „Russian Analytical Digest” 2013, nr 134, s. 2–5; A. Sanina, *Competing for a Citizen: “Visible” and “Nonvisible” Forms of State Identity in Russia*, „Journal of Eurasian Studies” 2012, nr 3, s. 126–146.

²² U. Franke, C. Vendil Pallin, *Russian Politics and the Internet in 2012*, Stockholm 2012, Totalförsvarets forskningsinstitut, FOI; B. Renz, J. Sullivan, *Electronic Resources and the Study of Political Elites in Russia*, „Europe-Asia Studies” 2013, nr 65, z. 10, s. 1898–1911; B. Renz, J. Sullivan, *Making a Connection in the Provinces? Russia’s Tweeting Governors*, „East European Politics” 2013, nr 1, s. 1–17.

²³ S. Gates, *Where’s the Party? Television and Election Campaigns in Russia*, w: *Mass Media and Political Communication in New Democracies*, K. Voltmer (red.), London–New York 2006, Routledge, s. 130–145; M. Soldner, *Political Capitalism and the Russian Media*, w: *Media, Culture and Society in Putin’s Russia*, S. White (red.), London–New York 2008, Palgrave Macmillan, s. 162–163.

material, czyli „materiał kompromitujący”, „hak”) i kilku stron jemu podobnych. Panuje powszechne przekonanie, że tego rodzaju portale są tworem rosyjskich służb specjalnych, które dzięki zaufanym dziennikarzom upubliczniają informacje zdobyte w sposób operacyjny. Informacje te są przydatne do tworzenia negatywnego wizerunku poszczególnych osób, a nawet całych środowisk politycznych i społecznych. Za określoną opłatą można tam anonimowo zamieścić każdą informację lub nawet plotkę. Niewątpliwie portale te stanowią atrakcyjne źródło informacji dotyczących powiązań politycznych, biznesowych oraz towarzyskich w świecie rosyjskich elit²⁴. Trzeba jednak pamiętać, że ich rzetelność pozostawia wiele do życzenia. Dlatego też należy je traktować ze szczególną ostrożnością, a informacje z nich pochodzące należy w miarę możliwości starannie weryfikować. Jak podkreśla Graham H. Turbiville, dzięki upowszechnieniu się Internetu dysponujemy coraz większą liczbą materiałów i publikacji dotyczących struktury organizacyjnej i metod działania rosyjskich służb specjalnych oraz ich powiązań ze światem polityki i biznesu²⁵. Jest to możliwe m.in. dzięki istnieniu różnego rodzaju portali i forów internetowych (ang. *chat rooms*) stanowiących platformę wymiany opinii. Do najbardziej znanych należą tu portal czasopisma „Bratishka” (ros. *Журнал для спецназа «Братишка»*) przeznaczonego dla funkcjonariuszy sił specjalnych oraz strony fundacji skupiających weteranów służb specjalnych, jak choćby Fundacja Weteranów i Funkcjonariuszy Jednostek Specjalnego Przeznaczenia i Służb Specjalnych „Wympiel-Garant” (ros. *Фонд ветеранов и сотрудников подразделений специального назначения и спецслужб «Вымпел-Гарант»*)²⁶. G.H. Turbiville zauważa, że pomimo ewidentnego zakazu upubliczniania szczegółów dotyczących działalności służb, często pojawiają się szczątkowe informacje pozwalające uchwycić kontekst sytuacji czy wydarzenia²⁷. Uzupełniając opinię amerykańskiego analityka, należy dodać, że dzięki temu jest możliwe także badanie kwestii światopoglądowych i ideologicznych poruszanych przez byłych i obecnych funkcjonariuszy rosyjskich służb specjalnych.

Lektura dostępnego materiału źródłowego wskazuje, że wątek służb specjalnych pojawił się już w okresie wczesnej młodości Aleksandra Dugina, co miało związek z profesją jego ojca. Jak głosi jedna z wersji, Gielij Aleksandrowicz Dugin (1935–1998), mąż Galiny Wiktorowny Duginy – urodzonej w Archangielsku lekarki ukraińskiego pochodzenia (nazwisko panieńskie Anufrienko), matki Aleksandra – odszedł od rodziny w 1965 r. Informacje na temat przebiegu i charakteru jego służby są sprzeczne i niejasne, a wśród badaczy i analityków panują na ten temat dość duże rozbieżności. Niektórzy z nich (np. Stephen Shenfield, Andreas Umland, a w Polsce Leszek Sykulski) opowiadają się za wersją, jakoby Gielij Dugin był wysokiej rangi wojskowym (podobnie jak

²⁴ J.M. Waller, *Russia: Death and Resurrection of the KGB*, w: *Dismantling Tyranny: Transitioning beyond Totalitarian Regimes*, I. Berman, J.M. Waller (red.), Oxford 2006, Rowman & Littlefield Publishers, s. 14; D.E. Hoffman, *The Oligarchs: Wealth and Power in the New Russia*, New York 2003, Public Affairs, s. 172; O. Koltsova, *News Media and Power in Russia*, New York 2006, Routledge, s. 38; S. White, S. McAllister, *Politics and the Media in Post-Communist Russia*, w: *Mass Media and Political Communication in New Democracies*, K. Voltmer (red.), London–New York 2006, Routledge, s. 183–199.

²⁵ Graham H. Turbiville – amerykański analityk wywiadu z ponad 30-letnim stażem, a obecnie wykładowca w Joint Special Operations University (JSOU) w Hurlburt Field na Florydzie. Zob. G.H. Turbiville, *Russian Special Forces. Issues of Loyalty, Corruption and the Fight Against Terror*, Florida 2005, The JSOU Press Hurlburt Field, s. 6–7.

²⁶ *Журнал для спецназа «Братишка»* [online], <http://phorum.bratishka.ru/> [dostęp: 25 XII 2013]; *Фонд ветеранов и сотрудников подразделений специального назначения и спецслужб «Вымпел-Гарант»* [online], <http://forum.oof-vympel.ru/> [dostęp: 25 XII 2013].

²⁷ G.H. Turbiville, *Russian Special Forces...*, s. 7.

jego ojciec Aleksandr Iwanowicz Dugin) lub generałem sowieckiego wywiadu wojskowego GRU (ros. *Главное разведывательное управление Генерального штаба Вооружённых сил СССР*, ГРУ ГШ ВС СССР), co miało ułatwić karierę naukową Aleksandrowi i zapewnić mu godny start życiowy w realiach ZSRR²⁸. Z kolei John Dunlop na kartach swojego studium przytacza opinię Gejdara Dżemala²⁹ – przyjaciela i bliskiego współpracownika Aleksandra Dugina w latach 80. ubiegłego stulecia, zgodnie z którą jego ojciec pełnił służbę w KGB w stopniu generała³⁰. W oficjalnej biografii Aleksandra Dugina zamieszczonej na jego osobistej stronie internetowej oraz na portalu „Klubu Izborskiego” znajduje się informacja o tym, że Gielij Dugin był wojskowym, a następnie funkcjonariuszem służb celnych (w stopniu generała lejtnanta), które w latach 90. XX w. podlegały Państwowemu Komitetowi Celnemu Federacji Rosyjskiej (ros. *Государственный таможенный комитет Российской Федерации*, ГТК РФ). Tę wersję zdaje się potwierdzać Anton Szechowcow, który wskazał na istnienie książek Gielija Dugina dotyczących problematyki służb celnych i ochrony pogranicza³¹. Według tego autora w latach 90. ubiegłego wieku miejscem pracy G. Dugina miała być Rosyjska Akademia Celna w Moskwie (ros. *Российская таможенная академия*, РТА)³². Z kolei od 1997 r. miał on pełnić funkcję naczelnika jednego ze specjalnych regionalnych zarządów

²⁸ S.D. Shenfield, *Russian Fascism: Traditions, Tendencies, Movements*, Armonk–New York–London 2001, M.E. Sharpe, Inc., s. 191; A. Umland, *Post-Soviet “Uncivil Society” and the Rise of Aleksandr Dugin. A Case Study of the Extraparliamentary Radical Right in Contemporary Russia*, Phd, Cambridge 2007, University of Cambridge, s. 97; L. Sykulski, *Rola paradygmatu geopolitycznego...*, s. 152; A. Umland, *Aleksandr Dugin’s Transformation from a Lunatic Fringe Figure into a Mainstream Political Publicist, 1980–1998: A Case Study in the Rise of Late and Post-Soviet Russian Fascism*, „Journal of Eurasian Studies” 2010, nr 1, s. 145. Por. H. Kaledin, *Терапия оказалась бессильной перед манией Дугина-младшего переустроить мир* [online], http://www.compromat.ru/page_13068.htm [dostęp: 30 XII 2013]; *Дугин Александр Гельевич* [online], <http://www.labyrinth.ru/content/card.asp?cardid=17370> [dostęp: 3 I 2014]. Por. M. Бойко, Р. Сенчин, *Доктор Дугин*, „Литературная Россия” z 13 IV 2007, nr 15 [online], <http://www.litrossia.ru/2007/15/01412.html> [dostęp: 21 I 2014].

²⁹ Zob. *Биография Гејдара Джахидовича Джемала* [online], http://www.archipelag.ru/index/biography_djemal/ [dostęp: 19 I 2014]; *Джемаль Гејдар Джахидович* [online], <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/203866/> [dostęp: 19 I 2014]; A. Szczepaniak, *Eurazjatyzm w poglądach Aleksandra Dugina i Gejdara Dżemala*, w: *Trudne sąsiedztwo. Studia z dziejów stosunków polsko-rosyjsko-ukraińskich w XVI–XX wieku*, Toruń 2007, Adam Marszałek, s. 341–360.

³⁰ J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin’s „Neo-Eurasian” Textbook and Dmitrii Trenin’s Ambivalent Response*, „Harvard Ukrainian Studies” 2001, nr 25, s. 92 i 122 (por. wydanie rosyjskie tego studium: Д.Б. Данлоп, «Неоевразийский» учебник Александра Дугина и противоречивый отклик Дмитрия Тренина, перевод с английского А. Шеховцов „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – русское издание” 2010, nr 1, s. 79–113).

³¹ *Дугин Александр Гельевич. Биография и основные труды* [online], <http://dugin.ru/bio/> [dostęp: 31.12.2013]; *Изборский клуб, Дугин Александр Гельевич, Биография* [online], <http://www.dynacon.ru/content/articles/922/> [dostęp: 31 XII 2013].

³² Г.А. Дугин, *Технические средства таможенного контроля (ТСТК). Учебно-методическое пособие для сотрудников оперативных отделов таможенных служб*, Москва 1993, Институт повышения квалификаций Государственного комитета России (dalej: ИПК ГТК России); tenże, *Технические средства проверки подлинности таможенных документов и целостности атрибутов таможенного обеспечения: Учебно-методическое пособие для сотрудников оперативных отделов таможенных органов*, Москва 1994, ИПК ГТК России; tenże, *Досмотровая рентгеновская техника. Учебно-методическое пособие для сотрудников оперативных отделов таможенных органов*, Москва 1994, Государственный таможенный комитет Российской Федерации. Российская таможенная академия; tenże, *Правовые и организационно-тактические основы применения технических средств таможенного контроля в борьбе с контрабандой и нарушениями таможенных правил: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук*, Москва 1997, Государственный таможенный комитет Российской Федерации. Российская таможенная академия.

służby celnej odpowiadającego za radiotechniczną ochronę obiektów granicznych (ros. *Региональное таможенное управление радиоэлектронной безопасности объектов таможенной инфраструктуры*)³³. Biorąc pod uwagę wymianę kadr pomiędzy poszczególnymi służbami, nie można wykluczyć hipotezy, według której Gielij Dugin w ciągu swojej długiej kariery mógł pełnić służbę w kilku organach, nie wykluczając GRU i KGB. W jego oficjalnej biografii podano zaś tylko ostatnie miejsce pracy.

W roku 1979 Aleksandr Dugin podjął za namową ojca studia w Moskiewskim Instytucie Lotniczym (ros. *Московский авиационный институт*, МАИ). Gdy był jednak na trzecim roku studiów, w niejasnych okolicznościach został relegowany z uczelni. Wiadomo, że podczas nauki w MIL był członkiem młodzieżowego zespołu rockowego oraz autorem tekstów piosenek i wykonywał niecenzuralne plakaty przed koncertami. Jedną z wersji mówi o tym, że przyczyną jego usunięcia z uczelni był jego udział w zorganizowanej grupie dokonującej włamań do domków letniskowych i akademików. Aleksandr uniknął więzienia prawdopodobnie tylko dzięki protekcji ojca. Miał mu w tym rzekomo pomóc krótki pobyt w szpitalu, co pozwoliło mu uniknąć także służby wojskowej³⁴. Najbardziej prawdopodobną wersję tych wydarzeń przedstawił Mark Sedgwick, który, opierając się na wywiadzie przeprowadzonym z Aleksandrem Duginem, uznał, że przyczynami jego usunięcia z uczelni były wykonywanie przez niego antysowieckich utworów muzycznych oraz fakt odnalezienia przez KGB w jego pokoju zakazanych w ZSRR książek autorstwa Aleksandra Sołżenicyna i Jurija Mamliejewa. Po tym incydencie A. Dugin znalazł zatrudnienie jako tłumacz języków obcych i dozorca; z nauki jednak nie rezygnował – dzięki sfałszowanej karcie korzystał z uniwersyteckich bibliotek³⁵.

Informacje o aliansie A. Dugina ze służbami specjalnymi pochodzą z lat 1990–1992. Jak głosi jedna z wersji, prawdopodobnie dzięki pomocy ojca zdobył pracę w archiwach KGB, skąd wykradł archiwum organizacji SS-Ahnenerbe oraz materiały dotyczące alchemii i pogaństwa. Miało mu to posłużyć za bazę źródłową do audycji, które współtworzył z dziennikarzem Jurijem Worobiewskim³⁶. Fascynacja okultyzmem jest szczególnie widoczna we wczesnych publikacjach A. Dugina powstałych

³³ Приказ Государственного таможенного комитета от 30.05.1997 г. No 301 – О проведении в г. Москве совещания по вопросам тылового обеспечения [online], <http://russia.bestpravo.ru/fed2008i/data154/tex154839.htm> [dostęp: 23 I 2014]. Pod pozycją nr 89 w tym dokumencie zostały wymienione nazwisko, funkcja oraz miejsce pracy ojca Aleksandra Dugina: *Дугин Гелий Александрович, Начальник отдела, Российская таможенная академия*.

³⁴ Публичная интернет-библиотека Владимира Прибыловского, Дугин Александр Гельевич... [dostęp: 21 I 2014]. Odnośnie do struktury organizacyjnej rosyjskich służb celnych w latach 90. XX wieku zob. В.П. Божьев, *Правоохранительные органы Российской Федерации*, Москва 2002, Спарк, s. 269–272; *История российской таможни* [online], <http://www.agentura.ru/dossier/russia/gtk/history/> [dostęp: 3 I 2014]. Warto odnotować, że w skład ГТК РФ wchodziły także Specjalne Oddziały Szybkiego Reagowania (ros. *Специальные отряды быстрого реагирования*, СОБР). Podlegały one Regionalnemu Zarządowi Celnemu Operacji Specjalnych Państwowego Komitetu Celnego Federacji Rosyjskiej (ros. *Региональное таможенное управление специальных операций*, РТУ СО ГТК РФ), na którego czele stał Jewgienij Żarkow. Zob. Спецназ ГТК – СОБР [online], <http://www.agentura.ru/dossier/russia/gtk/sobr/> [dostęp: 3 I 2014].

³⁵ Антиккомпромат. Публичная интернет-библиотека Владимира Прибыловского. Дугин Александр Гельевич [online], <http://www.anticompromat.org/dugin/duginbio.html> [dostęp: 19 I 2014]. Por. Н. Каледин, *Тератия оказалась бессильной ...* [online], http://www.compromat.ru/page_13068.htm [dostęp: 19 I 2014]. Zob. L. Sykulski, *Rola paradygmatu...*, s. 152–153.

³⁶ M. Sedgwick, *Against the Modern World: Traditionalism and the Secret Intellectual History of the Twentieth Century*, New York 2004, Oxford University Press, s. 223.

w pierwszej połowie lat 90. XX wieku³⁷.

Pierwsze oficjalne informacje o kontaktach A. Dugina z przedstawicielami resortów siłowych pochodzą z kwietnia 1992 r. Wówczas to w gmachu Wojskowej Akademii Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej (ros. *Военная академия Генерального штаба Вооружённых сил Российской Федерации*), czyli wyższej uczelni o profilu wojskowym powołanej w celu kształcenia oficerów armii rosyjskiej oraz personelu innych instytucji obronnych i wojskowych armii sojuszniczych³⁸, odbyło się spotkanie dyskusyjne w formie „okrągłego stołu”, którego przebieg został później opisany w założonym przez Dugina czasopiśmie „Eliemienty” (ros. «Элементы»)³⁹. W dyskusji oprócz A. Dugina wzięli udział: generał lejtnant Nikołaj Kłokotow – kierownik Katedry Strategii w latach 1988–1996, generał lejtnant Nikołaj Piszczew – zastępca kierownika Katedry Strategii oraz generał major Władisław Iminow – kierownik Katedry Historii Wojskowości. Prawdopodobnie z inicjatywy A. Dugina zaproszono także przedstawicieli francuskiej tzw. Nowej Prawicy (fr. *La Nouvelle Droite française*), którymi byli Alain de Benoist – filozof i jej ideowy twórca kierujący stowarzyszeniem Grupa Badań i Studiów nad Cywilizacją Europejską (fr. *Groupement de Recherche et d’Etudes pour la Civilisation Européenne, GRECE*) oraz Jean Laloux – redaktor naczelnego głównego periodyku Nowej Prawicy, tj. czasopisma „Krisis”⁴⁰. Tematem spotkania w gmachu Wojskowej Akademii było utworzenie przez Rosję, Niemcy i Francję „bloku kontynentalnego” wymierzonego w Stany Zjednoczone. Z niepokojem zaobserwowano zmianę układu sił na świecie oraz stale rosnącą supremację NATO zarówno pod względem militarnym, jak i technologicznym⁴¹. To wówczas po raz pierwszy wyszły na jaw

³⁷ *Антикомпромат. Публичная интернет-библиотека...*; A. Umland, *Aleksandr Dugin's Transformation...*, s. 145. Głównym celem początkowej działalności SS-Ahnenerbe (kolejne nazwy: Towarzystwo Badawcze nad Pradziejami Spuścizny Duchowej, Niemieckie Dziedzictwo Przodków, Stowarzyszenie Badawczo-Dydaktyczne Dziedzictwo Przodków) było naukowe uzasadnienie nazistowskich teorii o wyższości rasy aryjskiej nad innymi rasami poprzez prowadzenie badań historycznych, antropologicznych, archeologicznych i etnograficznych dotyczących starożytnych kultur, szczególnie plemion germańskich. Z czasem jednak dokonano rozbudowy pionów zajmujących się badaniami biologicznymi i przyrodniczymi. Heinrich Himmler zamierzał przekształcić Ahnenerbe w akademię nauk SS, wybuch wojny uniemożliwił jednak realizację tych planów. Na temat SS-Ahnenerbe zob. H.M. Kater, *Das "Ahnenerbe" der SS 1935–1945: Ein Beitrag zur Kulturpolitik des Dritten Reiches, Studien zur Zeitgeschichte*, Stuttgart 1974, Deutsche Verlags-Anstalt, w różnych miejscach, W.B. Gratzler, *The Undergrowth of Science: Delusion, Self-deception, and Human Frailty*, Oxford 2001, Oxford University Press, s. 235–36; B.T. Mess, *The Science of the Swastika*, New York 2008, Central European University Press, s. 189–217; U. Deichmann, T. Dunlap, *Biologists under Hitler*, Harvard 1996, Harvard University Press, s. 254. Należy podkreślić, że część rosyjskich intelektualistów podjęła ostatnio inicjatywę utworzenia rosyjskiego odpowiednika SS-Ahnenerbe w Federacji Rosyjskiej w celu prowadzenia badań nad nowoczesnymi technologiami, „alternatywną historią” i „rozwiązywaniem zagadek przeszłości”. Zob. M. Калашников, *О русском «Аненербе»*, „Изборский клуб” 2013, nr 10, s. 94–104.

³⁸ Zob. dla przykładu: A.G. Дугин, *Гиперборе́йская теория*, Москва 1993, „Арктогея”; tenże, *Мистерии Евразии*, Москва 1996, „Арктогея”. Należy podkreślić, że w roku 2008 ukazały się wznowienie pierwszej z książek wzbogacone o przedruk studium Hermana Wirtha, który stał na czele SS-Ahnenerbe, oraz rezultaty najnowszych badań A. Dugina nad geografą sakralną i „runologią”. Zob. A.G. Дугин, *Знаки Великого Норда. Гиперборе́йская теория*, Москва 2008, „Вече”.

³⁹ Odnosnie do funkcjonowania Akademii, jej zadań i znaczenia w siłach zbrojnych Federacji Rosyjskiej zob. И.И. Ефремов, *Военная академия Генерального штаба: история и современность (к 175-летию со дня основания)*, „Военная мысль” 2007, nr 11, s. 2–16; S.J. Main, *The 'Brain' of the Russian Army: The Centre for Military-Strategic Research, General Staff (TsVSI GSh), 1985–2000*, „Journal of Slavic Military Studies” 2000, nr 13, s. 47–62.

⁴⁰ A.G. Дугин, *Россия, Германия и другие. „Материалы круглого стола”, „Элементы” 1992, nr 1, s. 22–25.*

⁴¹ Tamże, s. 22. Ideologia tego nurtu jest bliska poglądom głoszonym przez Aleksandra Dugina, nie mieści się bowiem w klasycznej definicji „lewicy” i „prawicy”. Istniejąca od 1968 r. Nowa Prawica odrzuca przede

zarysy koncepcji geopolitycznych A. Dugina, które zostaną sprecyzowane na początku XXI w. Postawa przywódców Nowej Prawicy rozczarowała jednak Dugina, nie aprobowali oni bowiem jego radykalnych poglądów i metod działania⁴².

Począwszy od 1992 r. A. Dugin w ramach programu nauczania w Wojskowej Akademii Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR prowadził cykl wykładów poświęconych geopolityce⁴³. Rozpoczął także pracę nad swoją najważniejszą i najsłynniejszą książką zatytułowaną *Podstawy geopolityki. Geopolityczna przyszłość Rosji*, w czym aktywnie uczestniczył także wspomniany już generał Nikołaj Kłokotow – kierownik Katedry Strategii, który pełnił funkcję oficjalnego konsultanta z ramienia Akademii podczas prac nad tą publikacją⁴⁴. Książka powstawała za wiedzą i zgodą ówczesnego naczelnika Wojsko-

wszystkim chrześcijaństwo; Europa, według niej, powinna wrócić do swoich pogańskich korzeni. Jej ideolodzy czerpią obficie z tradycjonalizmu integralnego i nurtu „konserwatywnej rewolucji” Oswalda Spenglera, Carla Schmitta i Ernsta Jungera. Stanowczo odrzucają natomiast idee wolnego rynku, liberalizm, konsumpcjonizm, wielokulturowość i egalitaryzm, uosabiane przez Stany Zjednoczone. Nowa Prawica uważa, że wpływy USA, szczególnie w Europie, należy poważnie ograniczyć. Zob. G. Seidel, *Le fascisme dans les textes de la Nouvelle Droite*, „Mots” 1981, nr 3, s. 47–62; P.A. Taguieff, *Origines et métamorphoses de la Nouvelle Droite*, „Vingtième Siècle. Revue d’histoire” 1993, nr 40, s. 3–22; J.Y. Camus, *Une avant-garde populiste: peuple et nation dans le discours de Nouvelle Résistance*, „Mots” 1998, nr 55, s. 128–138; J.G. Shields, *The Extreme Right in France from Pétain to Le Pen*, New York 2007, Routledge, s. 143–167; A. de Benoist, Ch. Champetier, *Manifesto for a European Renaissance*, bmw, 2012, Arktos Media Ltd., s. 1–50. Nie może więc dziwić fakt, że nurt ten inspirował Aleksandra Dugina, który założył „Eliemienty” (ros. „Элементы: евразийское обозрение”), wzorując się na „Les Éléments”, tj. periodyku Nowej Prawicy, i zaprosił do rady programowej Alaina de Benoista i Roberta Steuckersa. Zamiarem Dugina było utworzenie w Rosji partii o podobnym profilu. Zob. Л. Люкс, «Третий путь» или назад в «Третий рейх»? О «неоевразийской» группе «Элементы», „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – русское издание” 2009, nr 2, s. 88–104; T. Bar-On, *The French New Right’s Quest for Alternative Modernity*, „Fascism. Journal of Comparative Fascist Studies” 2012, nr 1, s. 20. Interesująca, ale opartą jedynie na przypuszczeniach, hipotezę na temat związków Aleksandra Dugina z Nową Prawicą przedstawiła Estera Lobkowicz: *Niektórzy znajomości Dugina z liderami zachodnioeuropejskiej Nowej Prawicy tłumaczą wykonywaniem przez niego zadań dla służb specjalnych. Wiadomo, że Moskwa zawsze popierała oraz infiltrowała wszelkie antyamerykańskie ruchy na zachodzie Europy, zarówno na lewicy (pacyfiści), jak i na prawicy (Nouvelle Droite). Dugin, którego z KGB łączyły związki rodzinne, który mówi płynnie w kilku językach (po angielsku rozwodzi się o Blake’a, by niepostrzeżenie przejść na niemiecki i rozprawiać o Heglu, a następnie po francusku opowiadać o Lautreamontie), który magnetyzmem swego zachowania potrafi gromadzić wokół siebie ludzi i wymuszać na nich posłuch, który od lat bez przeszkód jeździł po Europie (...) nadaje się do tego zadania znakomicie. Cyt. za: E. Lobkowicz, *Rasputin Putina*, „Fronda. Pismo poświęcone” 2001, nr 23–24, s. 152–153.*

⁴² A.G. Дугин, *Россия, Германия и другие...*, s. 22–25.

⁴³ Swoje rozczarowanie postawą liderów Nowej Prawicy Dugin potwierdził w wywiadzie udzielonym polskiemu czasopismu „Fronda” w roku 1998: *Europa ma dziś wybór: eurazjatyzm lub atlantyzm. Albo pójdzie z Rosją, albo z Ameryką. Jeżeli europejska Nowa Prawica wybiera nas, to znaczy wybiera żywioł barbarzyński, a więc musi przyjąć nasze metody działania. Trzeba organizować zamachy, zajmować się sabotażem, podpalać, wysadzać w powietrze mosty. Prawdziwy antymondializm to destrukcja i terror. A co robi Nowa Prawica? Zamieniła się w intelektualną sektę! Od trzydziestu lat zbierają się na seminariach podtatusiali panowie z nadwąglą i siwizną i biją pianę. Oczywiście trzeba czytać książki, ale to za mało. Trzeba stworzyć guerillę. Jeśli jesteś przeciw Nowemu Światowemu Porządkowi, to weź nóż, załóż maskę, wyjdź wieczorem z domu i zabij choć jednego yankie. Dlatego tak bliska jest mi Nowa Lewica, Czerwone Brygady, Rote Armee Fraktion. Nasze zadanie nie ogranicza się tylko do kultury, nasze zadanie to dokonanie realnej rewolucji. Do tego potrzebna jest ideologia i przygotowanie intelektualne, ale bez konkretnego uczestnictwa w akcji, bez przeżycia frontowego, bez chrztu bojowego — pozostanie to dla nas nieosiągalne. Nie wiem, czy któryś z działaczy Nowej Prawicy znajdował się kiedyś pod ostrzałem artyleryjskim, ale nasi ludzie nie tylko chodzą na mityngi czy walczą na barykadach, lecz również jeżdżą na prawdziwe wojny, np. do Naddniestrza czy Jugosławii. Nowa Prawica to tylko projekt, my zaś jesteśmy projektantami i realizatorami, architektami i budowniczymi. Przyszłość nasza jest. Cyt. za: *Czekam na Iwana Groźnego...*, s. 146.*

⁴⁴ А. Умланд, *Формирование фашистского „неоевразийского” интеллектуального движения в России. Путь Александра Дугина от маргинального экстремиста до вдохновителя постсоветской академической и политической элиты (1989–2001 гг.)*, „Ab Imperio” 2003, nr 3, s. 298.

wej Akademii Sztabu Generalnego generała pułkownika Igora Rodionowa (stanowisko naczelnika na tej uczelni zajmował w okresie od sierpnia 1989 r. do lipca 1996 r.) Książka ukazała się po raz pierwszy w 1997 r.⁴⁵, a więc w czasie, gdy Igor Rodionow był ministrem obrony Federacji Rosyjskiej⁴⁶.

Rozpad Związku Radzieckiego i powstanie nowej sytuacji geostrategicznej po zmianie granic w 1991 r. wymagało ponownego określenia celów strategicznych nowego państwa, reformy jego armii oraz sposobów odzyskania przez nie mocarstwowej pozycji. Konieczne stało się także stworzenie nowej doktryny wojskowej sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej, dostosowanej do aktualnego położenia geostrategicznego tego państwa⁴⁷. Nieco uogólniając, można uznać, że Federacja Rosyjska w porównaniu z ZSRR została bardziej „wepchnięta” w północną i północnowschodnią część Eurazji. Tym samym „oddaliła się” od Europy, od Zachodu, a „przybliżyła” do Azji, nie tylko w sensie geograficznym, lecz także kulturowym⁴⁸.

Czas pobytu Igora Rodionowa w Akademii został oceniony jako okres wprowadzenia wielu nowych programów badawczych dotyczących bezpieczeństwa narodowego, sztuki wojennej oraz rozwoju „nauk politycznych” na użytek armii⁴⁹. Warto nadmienić, że geopolityka i „eurazjanizm” absorbowwały uwagę zarówno GRU, jak i radzieckich wojskowych już od lat 50. XX w., inspirując m.in. generała Siergieja Sztmienkę (w latach 1956–1957 stał na czele GRU) i admirała Siergieja Gorszkowa⁵⁰. Z kolei marszałek ZSRR Mikołaj Ogarkow został określony przez A. Dugina jako *strateg, geopolityk i eurazjanista*⁵¹. Dokonana przez Dugina synteza ideologii „eurazjańskiej” z paradygmatem geopolitycznym wychodziła więc naprzeciw oczekiwaniom rosyjskich strategów. Najważniejszym elementem „eurazjańskiego” sposobu myślenia jest geopolityka. Jak już powiedziano, „eurazjańskie” projekty według A. Dugina polegają na ścisłej integracji strategicznej i militarnej krajów Wspólnoty Niepodległych Państw, które w celu przezwyciężenia globalnej dominacji USA powinny stworzyć cały system sojuszy strategicznych z niektórymi państwami arabskimi północnej Afryki i Bliskiego Wschodu, a także z Irakiem, Iranem, Chinami oraz innymi państwami dalekowschodnimi leżącymi w strefie Oceanu Spokojnego. Z kolei „strefy brzegowe”, takie jak Japonię czy Europę, należy neutralizować po to, aby pozbawić Stany Zjednoczone kontroli nad obszarami przejściowymi w głąb „cywilizacji eurazjańskiej”. Jest to program imperia-

⁴⁵ Дугин Александр Гельевич, *Биография и основные труды* [online], <http://dugin.ru/bio/> [dostęp: 31 XII 2013]; 1992: *лекции по геополитике в Военной академии Генерального штаба; начало работы совместно с начальником кафедры стратегии Военной Академии ГШ Н.П. Клокотовым над учебником „Основы геополитики”*.

⁴⁶ А.Г. Дугин, *Основы геополитики. Геополитическое будущее России*, Москва 1997, „Арктогея”.

⁴⁷ J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's "Neo-Eurasian" Textbook...*, s. 94; S. Shenfield, *Russian Fascism...*, s. 198.

⁴⁸ Ch. Jones, *Protection From One's Friends: the Disintegration of the Warsaw Pact*, w: *Soviet Strategy and New Military Thinking*, D. Leebaert, T. Dickinson (red.), Cambridge 1992, Cambridge University Press, s. 100–127; P.K. Baev, *The Russian Army in the Time of Troubles*, Oslo 1996, International Peace Research Institute Oslo, s. 1–46; M. de Haas, *An Analysis of Soviet, CIS and Russian Military Doctrines 1990–2000*, „Journal of Slavic Military Studies” 2001, nr 14, s. 1–34.

⁴⁹ T.W. Grabowski, *Rosyjska siła. Siły Zbrojne i główne problemy polityki obronnej Federacji Rosyjskiej w latach 1991–2010*, Częstochowa 2011, Instytut Geopolityki, s. 18.

⁵⁰ Министерство обороны Российской Федерации. *Игорь Николаевич Родионов, Биография* [online], http://stat.encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/history_department/more.htm?id=11512816@SD_Employee [dostęp: 4 I 2014].

⁵¹ F. Thom, *Eurasisme et néo-urasisme*, „Commentaires” 1994, nr 66, s. 304; J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's "Neo-Eurasian" Textbook...*, s. 94.

lizmu ekspansywnego, który jest uzasadniony wrogim charakterem amerykańskiego mundializmu⁵², ale w rzeczywistości jest przede wszystkim niezbyt maskowanym programem podboju, jeśli nie świata, to przynajmniej znacznej jego części⁵³. W związku z tym nie bez znaczenia pozostaje fakt, że ważną rolę w merytorycznych konsultacjach dotyczących książki Aleksandra Dugina odgrywał generał pułkownik Leonid Iwaszow, znany przede wszystkim ze spektakularnego zajęcia lotniska w Prisztinie w 1999 r.⁵⁴ Warto odnotować, że Iwaszow w latach 1992–1996 pełnił funkcję sekretarza Rady Ministrów Obrony Wspólnoty Niepodległych Państw, a od roku 1996 do roku 2001 stał na czele Głównego Zarządu Międzynarodowej Współpracy Wojskowej Ministerstwa Obrony FR (ros. *Главное управление международного военного сотрудничества Министерства обороны РФ*), który odpowiada za koordynację projektów militarnych pomiędzy członkami WNP⁵⁵. Leonid Iwaszow przejął całkowicie poglądy, metodologię oraz dyskurs intelektualny Aleksandra Dugina, stając się propagatorem „eurazjańskich” idei, co znalazło wyraz w książce *Rosja i świat w nowym tysiącleciu. Problemy geopolityczne*. Autor uznał geopolityczną konfrontację pomiędzy USA i NATO a Rosją za

⁵² А.Г. Дугин, *Конструология*, Москва 1993, „Арктогея”, s. 115.

⁵³ Termin *mondializm* (fr. *monde* – świat) został zapożyczony przez rosyjskich eurazjanistów od ideologów Nowej Prawicy. Stosowany jest wymiennie z określeniami „Ideologia Rządu Światowego” i „Nowy Światowy Porządek”. Według A. Dugina mundializm to globalistyczny projekt mający na celu integrację świata i stworzenie Unii Globalnej opartej na wartościach uniwersalnych propagowanych przez szeroko rozumiany Zachód, a raczej „Nadcywilizację Morza” uosabianą przez Unię Europejską i USA. Jak przekonuje A. Dugin, Zachód stojący na czele geopolitycznej teorii „Nowego Światowego Porządku” jako półkula, na której zachodzi Słońce, *Słońce Historii*, wciela się w rolę modelu zarówno strategicznego, jak i kulturowego. Projekt ten, zdaniem Dugina, obecnie jest realizowany na płaszczyźnie ekonomicznej, geopolitycznej, etnicznej i religijnej. W sferze ekonomicznej ideologia „Nowego Światowego Porządku” zakłada funkcjonowanie liberalnego, kapitalistycznego systemu rynkowego na całej planecie, bez względu na kulturową i etniczną odrębność poszczególnych regionów. Pod względem geopolitycznym mundializm postuluje bezwarunkowe preferowanie krajów należących do geograficznego i historycznego Zachodu, w przeciwieństwie do państw Wschodu. Jak podkreśla A. Dugin, mundializm dąży do rasowej, narodowej i kulturowej unifikacji narodów i społeczeństw, dając za przykład kosmopolityczny charakter wielkich metropolii. Według filozofa mundializm w sensie religijnym i eschatologicznym przygotowuje świat na przyjście nowej mistycznej figury utożsamianej z postacią Antychrysta. Intelektualne zaplecze mundializmu zdaniem A. Dugina stanowią takie instytucje, jak Klub Bilderberg czy American Council on Foreign Relations oraz Żydzi pełniący funkcję „piątej kolumny” tej koncepcji. Mondializmowi należy przeciwdziałać poprzez alternatywną ideologię negującą „Nowy Światowy Porządek” we wszystkich wymienionych wyżej aspektach. A. Dugin sądzi, że taką rolę powinien odgrywać „Projekt Eurazjański”. Opracowano na podstawie: А.Г. Дугин, *Идеология Мирового правительства*, „Элементы” 2000, nr 2 [online], <http://arcto.ru/article/409> [dostęp: 22 II 2014]; *Мондиализм и тайна России. Эксклюзивное интервью, данное «Элементам» Народным депутатом РСФСР, лидером РОС Сергеем Бабуриным*, „Элементы” 2000, nr 2 [online], <http://arcto.ru/article/416> [dostęp: 22 II 2014]; V.J. Rossman, *Russian Intellectual Antisemitism in the Post-Communist Era*, Lincoln 2002, University of Nebraska Press, s. 43–45; tenże, *Anti-Semitism in Eurasian Historiography: The Case of Lev Gumilev*, w: *Russia between East and West: Scholarly Debates on Eurasianism*, D. Shlapentokh (red.), Leiden–Boston 2007, Koninklijke Brill NV, s. 167–169; D. Miłoszewska, *Nowy Porządek Świata jako polityczna forma globalizacji*, „Geopolityka” 2009, nr 1, s. 41–49.

⁵⁴ R. Bäcker, *Współczesny antyokcydentalizm rosyjski*, w: *Europa i Rosja*, Z. Anculewicz, J. Sobczak (red.), Olsztyn 2003, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, s. 267. Por. M. Laruelle, *The Two Faces of Contemporary Eurasianism: an Imperial Version of Russian Nationalism*, „Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity” 2004, nr 32, s. 115–136; F. Thom, *Eurasism: A New Russian Foreign Policy?* „Uncaptive Minds” 1994, nr 7, z. 2, s. 76.

⁵⁵ Ch. Clover, *Will the Russian Bear Roar Again?* [online], <http://eurasia.com.ru/eng/ft.html> [dostęp: 7 I 2014]; R. Brannon, *Russian Civil-Military Relations*, Farnham 2009, Ashgate Publishing Limited, s. 73–99; J. O’Loughlin, V. Kolossov, *Still Not Worth the Bones of a Single Pomeranian Grenadier: the Geopolitics of the Kosovo war 1999*, „Political Geography” 2002, nr 21, s. 573–599; Ъ. Милинчић, *Владимир Путин: моя битка за Косово*, Београд 2007, Софос.

nieuniknioną. Jest ona jego zdaniem rezultatem nie tyle okresu zimnej wojny, co raczej kolejnym przejawem toczącej się od tysiącleci walki pomiędzy „Cywilizacją Łądu” i „Cywilizacją Morza”. Poglądy Iwaszowa cechuje silny mesjanizm; według niego Rosja może istnieć jedynie jako światowe imperium, do czego uprawnia ją położenie geograficzne, historyczne dziedzictwo oraz „przeznaczenie”⁵⁶. Po przejściu na emeryturę L. Iwaszow stał się znanym w Rosji ekspertem od spraw bezpieczeństwa i obronności oraz chętnie czytany publicystą i komentatorem wielu stacji radiowych i telewizyjnych postulującym daleko idące reformy sił zbrojnych, szczególnie w zakresie nowych technologii. Wielokrotnie przestrzegał opinię publiczną przed NATO, którego istnienie, według niego, jest wymierzone w niepodległość Federacji Rosyjskiej⁵⁷. Warto podkreślić, że L. Iwaszow jest znany także z poglądów fundamentalistycznych i nacjonalistycznych. W latach 2006–2007 pełnił funkcję przewodniczącego Rady Głównej Związku Narodu Rosyjskiego (ros. *Главный совет Союза Русского Народа*)⁵⁸. Szczególniej uwagi wymaga fakt, że jest także prezesem utworzonej 16 czerwca 1999 r. Akademii Problemów Geopolitycznych, tj. pozarządowego ośrodka analitycznego skupiającego około dwustu uczonych i specjalistów z różnych dziedzin. Celem ekspertów skupionych w tej Akademii jest przygotowywanie opinii i analiz z zakresu geopolityki, geostrategii, geoeconomii i bezpieczeństwa dla ośrodków władzy państwowej w celu formułowania zasad wewnętrznej i zagranicznej polityki państwa. W skład Akademii wchodzi dziesięć oddziałów na terenie Federacji Rosyjskiej. Należy podkreślić, że eksperci Akademii brali udział w pracach nad koncepcją bezpieczeństwa narodowego FR oraz nad doktrynami wojenną, morską i bezpieczeństwa informacyjnego FR. Akademia prowadzi również dwa zakrojone na szeroką skalę projekty badawcze: *Geopolityczna przyszłość Rosji w XXI wieku* oraz *Problemy rosyjskiej państwowości w obliczu globalizacji XXI wieku*⁵⁹. Wymownym przykładem wpływu takich organizacji,

⁵⁶ *Главное управление международного военного сотрудничества Министерства обороны Российской Федерации* [online], http://structure.mil.ru/structure/ministry_of_defence/details.htm?id=11367@egOrganization [dostęp: 7 I 2014]; *Ивашов Леонид Григорьевич, Биография* [online], <http://www.dynacon.ru/content/articles/925/> [dostęp: 21 I 2014].

⁵⁷ Л.Г. Ивашов, *Россия и мир в новом тысячелетии. Геополитические проблемы*, Москва 2000, Палея-Мишин; tenże, *Россия или Московия? Геополитическое измерение национальной безопасности России*, Москва 2000, Эксмо; tenże, *Россия в геополитическом контексте XXI века „Геополитика и безопасность”* 2010, nr 4, s. 20–27.

⁵⁸ Zob. dla przykładu: Л.Г. Ивашов, *Безопасность России под угрозой*, „Наш современник” 2012, nr 8, s. 140–145; tenże, *Геополитический взгляд на XXI век*, „Геополитика и безопасность” 2010, nr 1, s. 9–14; tenże, *Справедливость и безопасность*, „Изборский клуб” 2013, nr 4, s. 60–76. Dorobek publicystyczny generała Leonida Iwaszowa jest dostępny m.in. na stronie <http://www.dynacon.ru/content/articles/925/> [dostęp: 21 I 2014].

⁵⁹ Zob. *Публичная интернет-библиотека Владимира Прибыловского, Леонид Григорьевич Ивашов* [online], <http://www.anticomprotat.org/ivashov/ivashbio.html> [dostęp: 21 I 2014]; *Структуры СРН. Штаб Союза Русского Народа* [online], <http://srn.rusidea.org/?a=4001> [dostęp: 21 I 2014]. Związek Narodu Rosyjskiego (ros. *Союз Русского Народа*) został reaktywowany przez rzeźbiarza Wiaczesława Kłykowa 22 XI 2004 r. w Moskwie. Organizacja ta jest bezpośrednią kontynuatorką Związku Narodu Rosyjskiego istniejącego w latach 1905–1917, którego bojówki zwano „Czarnymi Sotniami”. Związek Narodu Rosyjskiego skupiał przedstawicieli ziemiaństwa, duchowieństwa prawosławnego i armii. Odwoływał się do idei nacjonalistycznych, broniąc carskiego samodzięrzawia i warunkowanego przez nie ustroju społeczno-politycznego. Związek zwalczał także ruchy rewolucyjne, socjalistyczne i liberalne oraz wszelkie dążenia niepodległościowe narodów pozostających pod jarzmem Imperium Rosyjskiego. Członkowie organizacji dokonywali pogromów Żydów, obarczając ich odpowiedzialnością za wszelkie konflikty społeczne w ówczesnej Rosji. Współczesny Związek Narodu Rosyjskiego w wielu aspektach odwołuje się do ideologii i działalności swojego historycznego poprzednika. Zob. *Основные программные положения Союза, w: Союз Русского народа в борьбе за Россию. Сборник статей и документов*, Харьков 2009, Союз

jak Akademia Problemów Geopolitycznych, są m.in. wyniki sondaży przeprowadzanych przez różne ośrodki badania opinii publicznej w latach 2001–2010, które wskazują, że w społeczeństwie rosyjskim narasta przekonanie, iż należy ono do *eurazjatyckiej i ortodoksyjnej cywilizacji* oraz że największego zagrożenia militarnego należy się spodziewać ze strony NATO. Niewątpliwie propagowanie ideologii „eurazjańskiej” odwołującej się do czynnika geopolitycznego ma na celu stworzenie atmosfery sztucznego zagrożenia i konsolidacji społecznej, co usprawiedliwiłoby rosnące wydatki na armię oraz zwiększanie uprawnień służb specjalnych⁶⁰. Pogląd ten wydaje się potwierdzać systematyczne poparcie dla koncepcji „eurazjańskiej” oraz dla samego jej twórcy.

Od 1999 r. Aleksandr Dugin kierował pracami Centrum Ekspertyz Geopolitycznych przy przewodniczącym Dumy Państwowej FR Giennadiju Sieliezniewie, który w wywiadzie udzielonym w marcu 1999 r. zasugerował, że geopolityczna doktryna Dugina powinna znaleźć się w programach nauczania. Według A. Dugina Centrum Ekspertyz, określone przez niego „Eurazjańską Platformą”, miało odgrywać rolę ośrodka analitycznego działającego na potrzeby administracji prezydenta, Rady FR i Dumy Państwowej⁶¹. W dniu 21 kwietnia 2001 r. podczas zjazdu założycielskiego Ogólnorosyjskiego Ruchu Polityczno-Społecznego „Eurazja” (ros. *Общероссийское общественно-политическое движение «Евразия»*) A. Dugin, który został wybrany przewodniczącym rady politycznej tego ruchu, oznajmił, że jego książka została zalecona jako podręcznik w szkołach różnych szczebli. Z kolei obecny na zjeździe generał pułkownik Nikołaj Kłokotow przyznał, że geopolityka od lat 90. XX w. stanowi przedmiot

Русского народа. Харьковский губернский отдел, s. 9–11. We wrześniu 2006 r. w wyniku sporów personalnych i ideologicznych wyodrębniły się dwie frakcje Związku: „prawosławno-monarchistyczna” na czele z Michaiłem Nazarowem oraz „prawosławno-komunistyczna” (sic!) popierająca Władimira Putina, skupiająca „sowieckich patriotów”, a tym samym akceptująca także dziedzictwo ZSRR. Do zwolenników tej ostatniej zalicza się generał Leonid Iwaszow. Członkowie Związku Narodu Rosyjskiego negatywnie oceniają przemiany w Rosji, jakie dokonały się w latach 90. ubiegłego wieku, i dopatrują się w nich przyczyn słabości państwa. Za swoich przeciwników politycznych uznają wszelkie partie opozycyjne w stosunku do rządów Putina. Osoba wyrażająca chęć wstąpienia do Związku musi spełniać określone wymogi, które reguluje specjalny statut organizacji. Członkami Związku nie mogą być m.in. Żydzi, osoby wyznające inną religię niż prawosławie, członkowie sekt i „organizacji globalistycznych”, do których zalicza się zachodnie fundacje i instytucje (np. działającą również w Moskwie The Carnegie Fund). Zob. *Союз Русского народа в борьбе за Россию...*, s. 46; Д.И. Стогов, *Черносотенцы: жизнь и смерть за великую Россию*, Moskwa 2012, Институт русской цивилизации, Алгоритм; *Союз Русского Народа* [online], http://www.anticompromat.org/s_rn/index.html [dostęp: 21 I 2014]. Jako ciekawostkę należy przytoczyć fakt, że według statusu do organizacji mogą wstępować byli i obecni funkcjonariusze FSB oraz innych służb specjalnych, pod warunkiem jednak, że nie brali udziału w zwalczaniu „patriotycznych” ruchów, organizacji i postaw obywatelskich. Zob. *Союз Русского Народа в борьбе за Россию...*, s. 45–49. Ideowe oblicze części członków Związku Narodu Rosyjskiego oddają wręcz eschatologiczne poglądy Michaiła Nazarowa, obficie czerpiącego z teorii „katechonu” Carla Schmitta i „neobizantyztu”, który, odwołując się do koncepcji Moskwy jako Trzeciego Rzymu, buduje apokaliptyczną wizję współczesnego świata. Rosja jest bowiem jedynym krajem, który jest zdolny do przeciwstawienia się nadejściu „Królestwa Antychrysta” utożsamianego tutaj z globalizacją, konsumpcjonizmem i mocarstwową pozycją USA. To właśnie z tej przyczyny Rosja stała się obiektem geopolitycznych ataków ze strony innych mocarstw. Dlatego też powinna rozwijać armię, a swoją pozycję budować na potencjale broni nuklearnej. Jeżeli Rosja nie będzie w stanie odbudować Trzeciego Rzymu, tj. „Prawosławnego Królestwa”, to nikt już nie uchroni świata przed upadkiem. Zob. М.В. Назаров, *Вождю Третьего Рима. К познанию русской идеи в апокалиптическое время*, Moskwa 2005, Русская идея, s. 753.

⁶⁰ *Об Академии Геополитических Проблем* [online], <http://akademiagr.ru/ob-akademii-geopoliticheskix-problem/> [dostęp: 7 I 2014].

⁶¹ J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's «Neo-Eurasian» Textbook...*, s. 100; В. Сендеров, *Неоевразийство: реальности, опасности, перспективы*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – русское издание” 2009, nr 1, s. 105–124; А. Митрофанова, *Блеск и нищета неоевразийского религиозно-политического проекта*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – русское издание” 2009, nr 1, s. 148–165.

nauczania w Wojskowej Akademii Sztabu Generalnego i *służy jako potężna baza ideologiczna dla przygotowania nowego dowództwa sił zbrojnych*⁶². Warto odnotować, że na zjeździe, o którym mowa, był obecny także weteran wywiadu wojskowego Środkowoazjatyckiego Okręgu Wojskowego, uczestnik wojny w Afganistanie, generał lejtnant Nikołaj Ustian⁶³. Celem Ruchu było przede wszystkim ideologiczne, intelektualne i polityczne wsparcie reform wprowadzanych przez Władimira Putina, szczególnie w sferze resortów siłowych i polityki zagranicznej⁶⁴. Istnieje również wersja, jakoby „Eurazja” była tworem zarówno wojskowych, jak i cywilnych służb specjalnych, a środki finansowe niezbędne do prowadzenia przez nią działalności pochodziły rzekomo ze Sztabu Generalnego i GRU. Według nieoficjalnych źródeł pomysł utworzenia Ruchu „Eurazja” należy przypisać nie Aleksandrowi Duginowi, lecz Glebowi Pawłowskiemu, głównemu ideologowi Kremla i specjalście do spraw PR. Podstawowym zadaniem Ruchu miało być przygotowywanie analiz dotyczących nowych idei i kierunków polityki zagranicznej przeznaczonych dla administracji prezydenta Putina⁶⁵. Tę interesującą wersję może potwierdzać kilka poszlak. Przede wszystkim rosyjska prasa odnotowała zażyłe i częste kontakty Gleba Pawłowskiego z Aleksandrem Duginem⁶⁶. Warto też zaznaczyć, że zjazd Ruchu odbył się w gmachu należącym do fundacji „Честь и достоинство”, skupiającej weteranów służb specjalnych. Przemówienie inauguracyjne obrady zjazdu wygłosił Stanisław Rewski, ówczesny prezes klubu i weteran radzieckiej jednostki specjalnej „Wympiel” (ros. *Вымпел* – „Proporzec”)⁶⁷, który został wybrany w skład rady politycznej Ruchu.

Począwszy od roku 2000 aktywny udział w tworzeniu nowego ruchu jako członek komitetu organizacyjnego brał inny weteran rosyjskich służb specjalnych związany ze Służbą Wywiadu Zagranicznego FR – płk rezerwy Piotr Susłow, który został wybra-

⁶² J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's «Neo-Eurasian» Textbook...*, s. 95; А.Г. Дугин, *Евразийская платформа* [online], „Завтра” 2000, nr 3 (320), <http://zavtra.ru/content/view/2000-01-1881/> [dostęp: 6 I 2014]. Oficjalna nazwa organu kierowanego przez Aleksandra Dugina brzmi: *Центр геополитических экспертиз Экспертно-консультативного совета по проблемам национальной безопасности при Председателе Государственной Думы Федерального Собрания РФ*. Zob. В. Лихачёв, *Нацизм в России*, Москва 2002, Панорама, s. 103.

⁶³ *Стенограмма работы учредительного съезда ОПОД «Евразия» 21.04.2001* [online], <http://eurasia.com.ru/stenogramma.html> [dostęp: 6.01.2014]: Я, как человек, прослуживший более сорока лет в вооружённых силах, являюсь профессором стратегии Генерального Штаба, всегда стоял и буду стоять на наших евразийских позициях, и думаю, что в своё время придя, буквально лет 7–8 назад, в Академию Генштаба теория геополитики и сам евразизм будут в дальнейшем развиваться и служить мощнейшей идеологической базой для подготовки нашего командного состава. Этим делом мы и занимаемся.

⁶⁴ Tamże. Zob. także: А.Е. Саркисян, *Разведка и контрразведка: армянский след (Биографические очерки о разведчиках и контрразведчиках)*, Ереван 2005, „Амарас”, s. 158–161.

⁶⁵ А.Г. Дугин, *Доклад на учредительном съезде ОПОД „Евразия” (21.04.2001)*, w: *Основы евразийства*, А.Г. Дугин (red.), Москва 2002, „Арктогея-центр”, s. 16–27; А. Умланд, *Формирование праворадикального «неоевразийского» интеллектуального движения в России (1989–2001 гг.)*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – русское издание” 2010, nr 1, s. 101–104.

⁶⁶ Сут. за: Н. Каледин, *Терапия оказалась бессильной...* [dostęp: 30 XII 2013]; *Деньги «Евразии» выделил Генштаб. Основные функции «Евразии» – подготовка аналитических справок по внешней политике для Администрации президента, а также озвучивание и обкатка новых идей (...). Все разговоры о том, что «Евразия» – очередной проект известного политтехнолога Г. Павловского, реализованный на деньги российских спецслужб – всего лишь пиар самому Павловскому. Заżyłe relacje Dugina z generacją potwierdza m.in. wersja, jakoby Aleksandr Dugin napisał za generała Wiktora Kazancewa pracę doktorską pt. *Міжнародowe konflikty na Północnym Kaukazie w kontekście realiów geopolitycznych* (ros. *Международные конфликты на Северном Кавказе в контексте геополитических реалий*), którą generał obronił w 2000 r. Zob. *Публичная интернет-библиотека Владимира Прибыловского...* [dostęp: 21 I 2014].*

⁶⁷ J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's “Neo-Eurasian” Textbook...*, s. 97.

ny wiceprzewodniczącym rady politycznej tego ruchu. O Susłowie wiadomo niewiele: w roku 1972 ukończył szkołę wojsk powietrzno-desantowych w Riazaniu, a następnie służył w Wojskach Powietrzno-Desantowych oraz w radzieckiej jednostce specjalnej „Wypiel” podległej wówczas Pierwszemu Zarządowi Głównemu KGB, później zaś Służbie Wywiadu Zagranicznego, której celem było prowadzenie operacji specjalnych poza granicami państwa. Susłow brał udział w akcjach na terytorium Afganistanu, Mozambiku, Angoli, Nikaragui, Wietnamu i Czeczenii. W roku 1995 odszedł z SWZ i został doradcą Giennadija Sielieznowa, który mianował go wiceprezydentem Centrum Ekspertyz Geopolitycznych. Wtedy to zapewne poznał Aleksandra Dugina, który stanął na czele Centrum. Piotr Susłow pełnił także funkcję eksperta do spraw bezpieczeństwa przy przewodniczącym Dumy Państwowej. Stał na czele kilku fundacji; jest znany także ze swoich licznych i niejasnych powiązań z kierownictwem FSB, administracją prezydenta oraz ze światem przestępczym⁶⁸. Można zatem uznać, że ruch „Eurazja” od początku swojego istnienia był pod kontrolą rosyjskich służb specjalnych. W dniu 30 maja 2002 r. na kongresie w Moskwie ruch ten przekształcono w partię polityczną Eurazja, której przewodniczącym został Aleksandr Dugin⁶⁹. W wyniku sporów personalnych Piotr Susłow doprowadził w listopadzie 2003 r. do wyrzucenia Dugina z partii, a w grudniu 2004 r. zmienił jej nazwę na „Związek Eurazjatycki” (ros. *Евразийский союз*)⁷⁰. Wydaje się, że działania Susłowa można interpretować jako zamiar ograniczenia rosnącej pozycji Dugina, który stawał się coraz bardziej samodzielny, oraz jako próbę całkowitego przejścia kontroli nad nurtem „eurazjańskim” przez służby specjalne bądź uwikłania Dugina w rozgrywki pomiędzy frakcjami na Kremlu. Opinię tę może potwierdzać fakt, że jeszcze w czerwcu 2001 r. utworzono konkurencyjną dla partii Dugina Eurazjatycką Partię Rosji (ros. *Евразийская партия России*, ЕИР), na której czele stanął deputowany Dumy Państwowej Abdul Wached Niazow (właśc. Wadim Miedwiediew; w 1996 r. przeszedł na islam i zmienił nazwisko). Zyskała ona poparcie ówczesnego dyrektora Federalnej Służby Bezpieczeństwa Nikołaja Patruszewa⁷¹. Zwolennicy Dugina założyli natomiast Międzynarodowy Ruch Eurazjatycki (ros. *Международное Евразийское движение*, МЕД), w którym Aleksandr Dugin od początku 2004 r. zasiada w Wyższej Radzie Eurazjatyckiej i jest kierownikiem Komitetu Eurazjatyckiego⁷². Ten z kolei zyskał poparcie ówczesnego premiera Michaiła Kasjanowa, odwołanego przez Putina za krytykowanie poczynań w stosunku do niektórych oligarchów, szczególnie w stosunku do Michaiła Chodorkowskiego (który został skazany na karę więzienia)⁷³. W utworzeniu ruchu wzięli udział nie tylko przedstawiciele 20 regionów FR, lecz także

⁶⁸ *Стенограмма работы учредительного съезда ОПОД «Евразия» 21.04.2001...* [dostęp: 6 I 2014]. Swój przebieg służby w formacji „Wypiel” Stanisław Rewski przedstawił w wywiadzie udzielonym redakcji czasopisma „Bratishka”. Zob. *Профессионалы: „Вымпел” – тернистая дорога длиной в 18 лет* [online], http://www.bratishka.ru/archiv/1999/9/1999_9_9.php [dostęp: 21 I 2014].

⁶⁹ *Стенограмма работы учредительного съезда ОПОД «Евразия» 21.04.2001...* [dostęp: 6 I 2014]. Por. J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's «Neo-Eurasian» Textbook...*, s. 96–97; *Справка об обстановке в Новороссийске* [online], http://www.compromat.ru/page_25707.htm [dostęp: 27 VI 2013]. Na temat utworzenia, działań i zadań formacji „Wypiel” zob. M. Болтунов, *«Вымпел» – диверсанты России*, Moskwa 2003, Яуза; M. Galeotti, J. Shumate, *Russian Security and Paramilitary Forces since 1991*, London 2013, Osprey Publishing Ltd., s. 40–42.

⁷⁰ А.Г. Дугин, *Выступление на I Учредительном Съезде Политической Партии „Евразия” (30.05.2002)*, w: *Основы евразийства*, А.Г. Дугин (red.), Moskwa 2002, „Арктогея-центр”, s. 38–64; J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's “Neo-Eurasian” Textbook...*, s. 101.

⁷¹ L. Sykulski, *Rola paradygmatu...*, s. 155–156.

⁷² J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's “Neo-Eurasian” Textbook...*, s. 124.

⁷³ L. Sykulski, *Rola paradygmatu...*, s. 156.

delegaci z 22 państw. W skład Wyższej Rady Eurazjatyckiej weszło kilku rosyjskich polityków, w tym deputowanych Dumy Państwowej⁷⁴. W tamtym czasie ważną rolę wśród członków Rady odgrywał Michał Margielow – zwolennik poglądów Dugina, szef Komitetu Rady FR ds. Międzynarodowych, w latach 80. XX w. wykładowca i lektor języka arabskiego w Wyższej Szkole KGB im. F.E. Dzierżyńskiego (z uwagi na koligacje rodzinne związany ze Służbą Wywiadu Zagranicznego FR)⁷⁵. Co więcej, A. Dugin utrzymywał także kontakty z Achmedem Nuchajewem, szefem wywiadu zagranicznego przy Dżocharze Dudajewie i Zelimchanie Jandarbijewie⁷⁶. W lutym 2005 r. Dugin stworzył Eurazjatycki Związek Młodzieży (ros. *Евразийский союз молодёжи*, ECM), w którego skład weszli jego młodzi zwolennicy, a 6 września tego samego roku powołał „antypomarańczowy” młodzieżowy front Wspólnoty Niepodległych Państw⁷⁷.

Następne lata kariery Aleksandra Dugina upłynęły pod znakiem wzmoczonej działalności naukowej i politycznej. Obecnie nadal odgrywa on ważną rolę w strukturach władzy Federacji Rosyjskiej. Warto odnotować, że od marca 2012 r. pełni funkcję eksperta i doradcy przewodniczącego Dumy Państwowej FR Siergieja Naryszkina, zaliczanego m.in., obok kierującego FSB Aleksandra Bortnikowa i szefa Federalnej Służby Kontroli Obrotu Narkotykami Wiktora Iwanowa⁷⁸, do tzw. grupy petersburskiej, tj. do ścisłej elity władzy powiązanej bezpośrednio z prezydentem Władimirem Putinem⁷⁹.

Jednym z najnowszych i najważniejszych projektów A. Dugina jest założony w dniu 8 września 2012 r. „Klub Izborski” (ros. *Изборский клуб*). Jego nazwa pochodzi od Izborska, osiedla w obwodzie pskowskim, gdzie znajduje się najstarszy z grodów ruskich, przez wielu uznawany za symbol trwałości rosyjskiej państwowości i zmagają z „najeźdźcami z Zachodu” od czasów Średniowiecza. Celem Klubu jest przede wszystkim intelektualne wspieranie władzy, sporządzanie analiz i prognoz dotyczących „patriotycznej” polityki państwa we wszystkich jego sferach, opracowywanie koncepcji politycznych, integrowanie środowisk propaństwowych, propagowanie wartości „patriotycznych” i „imperialnych” (sic!), a także tworzenie przeciwwagi informacyjnej dla ośrodków i fundacji zagranicznych ulokowanych w Rosji, które przez członków Klubu są nazywane „piątą kolumną”, oraz zagospodarowywanie tzw. niszy informacyjnej⁸⁰. Na czele „Klubu Izborskiego” stoi pisarz i publicysta Aleksandr Prochanow,

⁷⁴ J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's "Neo-Eurasian" Textbook...*, s. 124.

⁷⁵ L. Sykulski, *Rola paradygmatu...*, s. 158–159.

⁷⁶ *Маргелов Михаил Витальевич* [online], <http://www.anticomproamat.org/margelov/margelbio.html> [dostęp: 23 I 2014]; *Маргелов Михаил Витальевич, Биографическая справка* [online], <http://ria.ru/politics/20081208/156780061.html>. [dostęp: 25 I 2014]. Por. M. Laruelle, *Inside and Around the Kremlin's Black Box: The New Nationalist Think Tanks in Russia*, Stockholm 2009, Institute for Security and Development Policy, s. 58 i 77.

⁷⁷ *Публичная интернет-библиотека Владимира Прибыловского, Дугин Александр Гельевич...* [dostęp: 21 I 2014]; *Дугин, Нухаев – криминальные связи* [online], http://www.comproamat.ru/page_21439.htm [dostęp: 23 I 2014]; *Нухаев Хож-Ахмед Таштамирович* [online], <http://www.anticomproamat.org/nuhaev/nuhaevbio.html> [dostęp: 23 I 2014]; *Справка об обстановке в Новороссийске* [online], http://www.comproamat.ru/page_25707.htm [dostęp: 23 I 2014].

⁷⁸ L. Sykulski, *Rola paradygmatu...*, s. 156.

⁷⁹ B. Renz, *Traffickers, Terrorists, and a 'New Security Challenge': Russian Counternarcotics Strategy and the Federal Service for the Control of the Drugs Trade*, „Small Wars and Insurgencies” 2011, nr 1, z. 22, s. 55–57.

⁸⁰ A. Umland, *Neue rechtsextreme Intellektuellenzirkel in Putins Russland: das Anti-Orange Komitee, der Isborsk-Klub und der Florian-Geyer-Klub*, „Russian Analytical Digest” 2013, nr 256, s. 4; Por. również materiały zamieszczone na oficjalnej stronie Klubu Izborskiego: <http://www.dynacon.ru/opr/izborsk-c.php> [dostęp: 7 I 2014]; *Дугин и Проханов создадут патриотический клуб* [online], <http://newsland.com/news/detail/id/1032336/> [dostęp: 7 I 2014].

bliski współpracownik Dugina od lat 90. XX w. Klub skupia ludzi o różnych poglądach – od komunistów, poprzez konserwatystów, aż po prawosławnych i zwolenników „eurazjanizmu”. Spoiwem łączącym osoby o tak różnych przekonaniach ma być przede wszystkim wiara w „Wielką Rosję” i zagrożenie ze strony Zachodu. Działalność „Klubu Izborskiego” wspierają czołowe postacie życia politycznego, kulturalnego i religijnego w Rosji, niejednokrotnie związane z Kremlm i resortami siłowymi, jak choćby wicepremier FR Dmitrij Rogozin, Natalia Narocznickaja, Michaił Leontjew, Tichon Szewkunow (prawdopodobnie spowiednik Władimira Putina) czy wcześniej wspomniany generał Leonid Iwaszow⁸¹. Klub prowadzi również wzmoczoną działalność wydawniczą, a także organizuje konferencje i sympozja, często z udziałem wysokiej rangi urzędników państwowych, wojskowych, duchownych prawosławnych i ekspertów z różnych dziedzin⁸². Przykładem takiej działalności było chociażby zorganizowanie „okrągłego stołu” z udziałem ekspertów i wyższych dowódców wojskowych, który odbył się 19 września 2013 r. Wśród prelegentów, oprócz grona członków i stałych współpracowników „Klubu Izborskiego”, byli obecni wysokiej rangi wojskowi pełniący najważniejsze funkcje w siłach zbrojnych Federacji Rosyjskiej, jak choćby generał pułkownik Aleksandr Rukyszyn – naczelnik Głównego Zarządu Operacyjnego Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR, admirał Walentin Sieliwanow – naczelnik Sztabu Głównego Marynarki Wojennej FR, generał lejtnant Władimir Gorszkodiora – naczelnik Centralnego Punktu Dowodzenia Sił Zbrojnych FR, generał major Siergiej Kańczukow – naczelnik wywiadu Syberyjskiego Okręgu Wojskowego, a także generał lejtnant Anatolij Chruliow – dowódca elitarniej 58. Armii wstawionej udziałem w wojnie rosyjsko-gruzińskiej w 2008 r. – oraz generał lejtnant Aleksandr Krawczuk – naczelnik IX Zarządu Głównego Ministerstwa Obrony FR (obiekty specjalne). Obrady dotyczyły bezpieczeństwa narodowego Rosji, stanu rosyjskich sił zbrojnych i koniecznych reform tego sektora. Za główne wyzwanie stojące przed rosyjską armią uznano przede wszystkim jej modernizację i reorganizację, co jest konieczne ze względu na postępy technologiczne w armiach NATO – głównego strategicznego i geopolitycznego przeciwnika Rosji⁸³. Należy zatem uznać, że „Klub Izborski” stanowi kolejną odsłonę ugruntowywania się geopolitycznych teorii Dugina mających na celu odbudowę Imperium Rosyjskiego.

Działalność publicystyczna i „naukowa” Aleksandra Dugina jest także ważnym elementem propagandy mającej na celu uzasadnienie wykorzystania aparatu bezpieczeństwa do konsolidacji państwa. Jego zdaniem, aby z powodzeniem zrealizować Projekt Eurazjański, potrzebna jest *nowa warstwa społeczna, nowa kasta*, której członkowie nie mogą wywodzić się ani ze środowisk politycznych, ani biznesowych, ponieważ środowiska te zawiodły Rosjan w latach 90. ubiegłego stulecia. Dlatego też jedyną grupą społeczną, na której należy się oprzeć, są byli i obecni funkcjonariusze służb specjalnych, wyróżniający się doświadczeniem i dogłębną znajomością zamiarów, celów oraz

⁸¹ *Постоянные члены Изборского клуба* [online], <http://izbryansk.ru/index.php/postoyannye-chleny-kluba> [dostęp: 25 I 2014].

⁸² Ch. Laug, *Prominente Vertreter rechten Denkens in Russland*, „Russian Analytical Digest” 2013, nr 256, s. 7. Odnośnie do „grupy petersburskiej” zob. M. Świerczek, *Federalna Służba Bezpieczeństwa i jej rola w polityce wewnętrznej Kremla*, w: „Przeгляд Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wydzanie specjalne”, Z. Nawrocki, D. Szlachter, M. Zarębska (red.), Warszawa 2013, s. 44; R. Sakwa, *Putin. Russia's Choice*, New York 2004, Routledge, s. 71–72; B. Renz, *Putin's Militocracy? An Alternative Interpretation of Siloviki in Contemporary Russian Politics*, „Europe-Asia Studies” 2006, nr 58, z. 6, s. 903–924.

⁸³ Opracowano na podstawie: *Армия России: если завтра война? (круглый стол Изборского клуба)*, „Изборский клуб” 2013, nr 2, s. 8–27.

metod działania przeciwnika, profesjonalnym przygotowaniem do odegrania takiej roli oraz wyznający „wartości patriotyczne”, mimo że wielu z nich w rezultacie „liberalnych reform” zostało w latach 90. ubiegłego wieku wydalonych ze służby. Osoby te, zdaniem Dugina, potrafią odróżnić „przyjaciół” od „wrogów”, co według niego, odwołującego się do poglądów Carla Schmitta, jest podstawą działania politycznego. Nadrzędnym celem służb specjalnych powinna być realizacja Projektu Eurazjańskiego. Dugin uważa, że aby tego dokonać, trzeba zreformować służby specjalne poprzez stworzenie nowej, potężnej służby opartej na strukturze i etosie dawnego KGB, *przed którym drżał Zachód*. Główne zadania tej nowej struktury, której funkcjonowaniu trzeba nadać solidną podstawę prawną, powinny według Dugina wyglądać następująco:

- przeciwstawianie się amerykańskiej hegemonii (*Pax Americana*) na wszystkich płaszczyznach strategicznych (ekonomia, polityka, kultura, informatyka itd.),
- odbudowa „eurazjatyckiego” suwerennego mocarstwa z Federacją Rosyjską w roli głównej i strategiczna integracja krajów Wspólnoty Niepodległych Państw,
- formowanie politycznych, militarnych i gospodarczych sojuszy z innymi mocarstwami Eurazji (koncepcja Eurazjatyckiej Przestrzeni Wojskowej),
- wpływanie na rozwój rosyjskich gospodarki i ekonomii w ramach szeroko pojętego związku celnego,
- polityczna stabilizacja Rosji i marginalizacja ekstremizmu w sferze gospodarczej, społecznej i narodowej,
- realizacja nowej Doktryny Bezpieczeństwa i Doktryny Obronnej FR⁸⁴.

Należy podkreślić, że zaprezentowana powyżej koncepcja roli służb specjalnych w ujęciu Dugina wpisuje się nie tylko w realizowany w rosyjskiej polityce zagranicznej priorytetowy projekt integracji eurazjatyckiej opartej na strukturach Unii Celnej, Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej i Unii Eurazjatyckiej, lecz także w umacnianie w społeczeństwie przekonanie, że resorty siłowe są gwarantem stabilności i bezpieczeństwa Rosji. Teza ta zyskuje zrozumienie w szerokich kręgach społecznych, do czego przyczynia się m.in. wzmożona działalność terrorystyczna bojowników czeczeńskich. Dugin skwapliwie wykorzystuje tę sytuację – ukuł tezę, że zamach w Biesłanie oraz inne akty terroryzmu są dziełem nie tyle samych organizacji terrorystycznych, co przede wszystkim sił, które za nimi stoją. Dlatego też, według niego, konieczne jest wzmocnienie władzy poprzez wprowadzenie dyktatury, ponieważ tradycyjny układ polityczny i organy państwowe nie radzą sobie z sytuacją. Przez dyktaturę rozumie nadanie specjalnych pełnomocnictw i praw jednostce lub grupie ludzi, dzięki czemu będą oni mogli skutecznie pełnić swoją historyczną powinność. Wątek ten został natychmiast podchwycony przez Siergieja Kriwoszewa – dyrektora Centrum Analitycznego Fundacji Weteranów „Wypieł” i eksperta komisji do spraw Biesłanu Aleksandra Torszyna, który na łamach jednego z felietonów w pełni poparł pogląd Dugina⁸⁵. Można uznać, że sformułowanie o nadaniu specjalnych praw i pełnomocnictw jednostce lub grupie ludzi odnosi się do jeszcze znacznie szerszego poszerzenia uprawnień służb specjalnych, co znalazło odzwierciedlenie w stosownym prawodawstwie w latach następnych. Przedstawione w ten sposób poglądy uzasadniają bowiem organizacyjną i finansową konsolidację służb specjalnych, zwłaszcza FSB, której struktura organizacyjna jest na obecnym etapie prawie taka

⁸⁴ Opracowano na podstawie: А.Г. Дугин, *Заря в сапогах (Идеальная спецслужба)* [online], „Завтра” 2000, nr 13 (330), <http://zavtra.ru/content/view/2000-03-2881/> [dostęp: 12 I 2014].

⁸⁵ С. Кривошеев, *Время для диктатуры пришло* [online], <http://www.geopolitica.ru/Articles/728/> [dostęp: 12 I 2014].

sama, jak struktura byłego KGB. Jako przykład może posłużyć fakt, że na mocy dekretu z 11 marca 2003 r. *O przedsięwzięciach na rzecz udoskonalenia państwowego zarządzania w sferze bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej* prezydent Władimir Putin włączył w skład FSB część Federalnej Agencji Łączności Rządowej i Informacji oraz Federalną Służbę Graniczną. Zlikwidował natomiast Federalną Służbę Policji Podatkowej, a jej kompetencje przekazał FSB⁸⁶. Należy więc przyznać, że spełniły się przewidywania Dugina: odtworzono dawną strukturę KGB, do której całkowitego restytuowania brakuje jedynie byłego Pierwszego Zarządu Głównego (tj. wywiadu cywilnego) funkcjonującego obecnie jako odrębny organ pod nazwą Służba Wywiadu Zagranicznego FR⁸⁷.

Przekształceniom organizacyjnym towarzyszy także wprowadzanie na szeroką skalę nowoczesnych technologii i systemów informatycznych. Przykładowo w dniu 27 sierpnia 2012 r. rosyjskie media podały, że Służba Wywiadu Zagranicznego wydała milion dolarów na system informatyczny, który pozwala zlokalizować źródło pochodzenia danej informacji w Internecie, a następnie drogę jej przekazania i odbiorców, do których dotarła. Równocześnie system ten jest w stanie rozpowszechnić spreparowaną informację, która może wywołać pożądaną reakcję w wirtualnej społeczności⁸⁸. Należy zaznaczyć, że jest to prawdopodobnie jeden z elementów metody „zarządzania refleksywnego” (ros. *рефлективное управление*), doskonałej od czasów ZSRR, będącej syntezą charakterystycznego od wieków dla kultur Wschodu zamiłowania do stosowania podstępów i szerzenia dezinformacji z nowoczesnymi technologiami informatycznymi i dorobkiem nauk kognitywnych⁸⁹. Pomimo istnienia wielu definicji koncepcji „zarządzania refleksywnego”, uogólniając, należy uznać, że jej istotą jest przekazanie do wrogiego ośrodka specjalnie spreparowanej i uprawdopodobnionej informacji z zakodowanym wzorcem behawioralnym, która ma na celu spowodowanie podjęcia określonej decyzji skutkującej korzystnym dla nas działaniem strony przeciwnej. Koncepcja ta może mieć szerokie zastosowanie zarówno w działaniach cywilnych służb specjalnych, jak i w wojskowości⁹⁰. Zaawansowane prace nad projektem są prowadzone od 2001 r.

⁸⁶ M. Świerczek, *Federalna Służba Bezpieczeństwa...*, s. 41; E. Schneider, *The Russian Federal Security Service under President Putin*, w: *Politics and the Ruling Group in Putin's Russia*, S. White (red.), New York 2008, Palgrave Macmillan, s. 43–44; P. Todd, J. Bloch, *Global Intelligence. The World's Secret Services Today*, New York 2003, Basic Book Inc., s. 135–146.

⁸⁷ Na temat zadań, organizacji oraz okoliczności powstania Służby Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej (ros. *Служба внешней разведки Российской Федерации*) zob. B. Renz, *Russia's Force Structures and the Study of Civil-Military Relations*, „Journal of Slavic Military Studies” 2005, nr 18, s. 563, 572–573; S. Lefebvre, *Russian Intelligence Activities in Canada: The Latest Case of an “Illegal”*, „The Journal of Slavic Military Studies” 2007, nr 20, z. 4, s. 549–558; R. Sakwa, *Russian Politics and Society*, New York 2008, Basic Book Inc., s. 96–97.

⁸⁸ S. Blank, *Russian Information Warfare as Domestic Counterinsurgency*, „American Foreign Policy Interests: The Journal of the National Committee on American Foreign Policy” 2013, nr 35, z. 1, s. 41; R. Roffey, *Russian Science and Technology is Still Having Problems-Implications for Defense Research*, „The Journal of Slavic Military Studies” 2013, nr 26, z. 2, s. 175–176.

⁸⁹ Nauki kognitywne, kognitywistyka – interdyscyplinarna dziedzina nauki będąca syntezą wielu dziedzin (psychologii poznawczej, neurobiologii, filozofii umysłu, sztucznej inteligencji i lingwistyki) zajmująca się obserwacją i analizą pracy mózgu i umysłu oraz zmysłów, w szczególności ich modelowaniem. Główne obszary badawcze w obrębie tej dziedziny to uczenie się, myślenie, percepcja, świadomość, podejmowanie decyzji oraz inteligencja (tzw. inteligencja kognitywna). Zob. W. Bechtel, G. Graham, *A Companion to Cognitive Science*, Oxford–New York 1999, Wiley Blackwell; G. Mandler, *A History of Modern Experimental Psychology: From James and Wundt to Cognitive Science*, Cambridge 2007, MIT Press.

⁹⁰ Т.Л. Томас, *Рефлективное управление в России: теория и военные приложения*, „Рефлективные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал” 2002, nr 1, z. 2, s. 71–90; Б.И. Бирштейн, В.И. Боршевич, *Стратегемы рефлексивного управления в западной*

przez międzynarodowy zespół naukowców pod nadzorem służb specjalnych. Potwierdza to fakt, że od roku 2001 do dnia dzisiejszego w skład rady naukowej czasopisma „Procesy refleksywne i zarządzanie” (ros. «Рефлексивные процессы и управление») wchodzi m.in. generał pułkownik Jurij Szankin. Pełnił on funkcję zastępcy dyrektora Federalnej Agencji Łączności Rządowej i Informacji. Stał także na czele Podkomitetu Bezpieczeństwa Informatycznego wchodzącego w skład Komitetu Bezpieczeństwa Dumy Państwowej FR⁹¹.

Koncepcja „zarządzania refleksywnego” wykorzystująca najnowsze osiągnięcia techniczne stanowi zapewne rosyjską odpowiedź na amerykańską koncepcję zdobywania przewagi informacyjnej na różnych płaszczyznach (tzw. wojna sieciowa, ang. *Netwar*) oraz na koncepcję działań wojennych prowadzonych „metodą sieciocentryczną” (ang. *Net Centric Warfare*, NTC). Modele wspomnianych tu koncepcji stworzonych przez amerykańskich analityków i wojskowych (specjaliści z think tanku RAND Corporation – John Arquilla i David Ronfeldt wprowadzili pojęcie „*Netwar*” w roku 1993, z kolei twórcą koncepcji NTC i jej ściśle militarnego zastosowania był wiceadmirał Arthur Karl Cebrowski w roku 1998)⁹² zostały poddane analizie przez Aleksandra Dugina w książce *Geopolityka postmodernizmu*, a następnie spopularyzowane na łamach prasy i portalach internetowych. Ze względu na charakter i tematykę niniejszego opracowania szczegółowe omówienie koncepcji „zarządzania refleksywnego”, *Netwar* oraz *Net Centric Warfare*, nie jest możliwe. Należy jednak nadmienić, że głównym celem zainteresowania się Dugina tą problematyką nie była jej naukowa i rzetelna analiza, lecz wykazanie, że *Netwar* i *Net Centric Warfare* są wymierzone w polityczne interesy Federacji Rosyjskiej. Stawia to przed służbami rosyjskimi, tkwiącymi jeszcze w epoce nowoczesnej, zupełnie nowe wyzwania charakteryzujące epokę ponowoczesną⁹³. Mamy więc do czynienia z kolejną formą zastraszania społeczeństwa poprzez wywołanie atmosfery sztucznego zagrożenia mającego usprawiedliwiać olbrzymie nakłady na służby specjalne i zwiększanie ich kompetencji.

и восточной культурах, „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал” 2002, nr 1, z. 2, s. 27–45. W kulturach Wschodu, zwłaszcza w kulturze chińskiej i bizantyńskiej, które stanowią punkt odniesienia dla kultury rosyjskiej, szerzenia dezinformacji nie uważano za niegodne, wręcz przeciwnie, udany podstęp stwarzał powód do intelektualnej satysfakcji. Zob. *Sun-Tzu's the Art of War*, przekład L. Giles, London 2009, Pax Librorum Publishing House, 2009, s. 11–13; *Annae Comnenae Alexias*, D.R. Reinsch, A. Kambylis (red.), Corpus Fontium Historiae Byzantinae 49, Berolini 2001, Walter de Gruyter, XV 3, 2.

⁹¹ T.L. Thomas, *Russia's Reflexive Control Theory and the Military*, „The Journal of Slavic Military Studies” 2004, nr 17, z. 2, s. 237–256. Zob. Члены редакционного совета, „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал” 2001, nr 1, z. 1, s. 2. Por. Члены редакционного совета, „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал” 2012, nr 12, z. 1–2, s. 2; Федеральное агентство правительственной связи и информации при Президенте РФ (ФАПСИ) [online], <http://www.agentura.ru/dossier/russia/fapsi/> [dostęp: 22 II 2014]; Агенты влияния. Доля явных и скрытых силовиков в российской политической элите на середину 2004 года составляет около 77 процентов [online], http://www.compromat.ru/page_15394.htm [dostęp: 22 II 2014].

⁹² J. Arquilla, D. Ronfeldt, *Cyberwar is Coming!* „Comparative Strategy” 1993, nr 12, z. 2, s. 141–165. Przedruk artykułu znajduje się w wydaniu zbiorowym publikacji obydwu autorów. Zob. J. Arquilla, D. Ronfeldt, *Cyberwar is Coming!*, w: *In Athena's Camp: Preparing for Conflict in the Information Age*, J. Arquilla, D. Ronfeldt (red.), Santa Monica 1997, Rand Corporation, s. 22–60. Odnośnie do NTC zob. A. Cebrowski, J. Garstka, *Network Centric Warfare: Its Origin and Future*, „US Naval Institute Proceedings Magazine” 1998, nr 124, z. 1, s. 28–35; J.R. Blaker, *Transforming Military Force: The Legacy of Arthur Cebrowski and Network Centric Warfare*, London 2007, Allen & Unwin, s. 21–129.

⁹³ А.Г. Дугин, *Геополитика постмодерна. Времена новых империй. Очерки геополитики XXI века*, Санкт-Петербург 2007, Амфора, s. 321–346. Por. Л.В. Савин, *Сетевая война. Введение в концепцию*, Москва 2011, „Евразийское движение”, s. 5–10 i 111–116.

Reasumując, należy podkreślić, że motywem przewodnim całej obszernej twórczości Aleksandra Dugina jest uzasadnienie konieczności ekspansji politycznej, ekonomicznej i militarnej Rosji. Szczególnej uwagi wymaga fakt, że tworzone przez niego koncepcje geopolityczne stanowią wyraz imperialnej nostalgii wysokiej rangi strategów i dowódców wojskowych. Co więcej, to nie za sprawą Dugina, lecz właśnie pod auspicjami tych strategów i dowódców przybrały one kształt realnego i precyzyjnego programu mającego na celu odbudowanie krok po kroku rosyjskiego mocarstwa dorównującego ZSRR. Ideologiczną podstawę koncepcji geopolitycznych i znajdujących w nich wyraz dążeń imperialnych stanowi neourazjanizm, który w świadomości rosyjskich elit z powodzeniem zastąpił ideologię komunistyczną. W odróżnieniu od komunizmu opierającego się na materializmie i walce klas neourazjanizm odwołuje się do czynników kulturowych, geograficznych oraz religijnych, co powoduje, że jest on ideologią znacznie bardziej elastyczną i atrakcyjną, zwłaszcza w realiach XXI wieku. Wydaje się, że istota eurazjanizmu została dostrzeżona przez rosyjskie służby specjalne w końcowych latach istnienia ZSRR, a następnie wykorzystana przez nie jako alternatywa dla komunizmu. Restytuowano powstałą w latach 20. ubiegłego stulecia, nieco zapomnianą, teorię polityczno-filozoficzną, łącząc ją z geopolityką i wartościami imperialnymi. Neourazjanizm jako ideologia oparta na wartościach ideokratycznych z powodzeniem zyskał aprobatę wśród zhierarchizowanej i zmilitaryzowanej grupy „siłowików” zakorzenionych mentalnie w realiach państwa totalitarnego, jakim był Związek Radziecki. Nurt ten stał się nową ideologią funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, którzy pełnią rolę zwornika państwa i dominującej elity społecznej we współczesnej Rosji. W tym kontekście rola Aleksandra Dugina polega przede wszystkim na konsolidowaniu zarówno elit, jak i szerszych grup społecznych wokół lansowanego przez służby modelu polityki bezpieczeństwa, która rzutuje i na wewnętrzną, i na zagraniczną politykę Federacji Rosyjskiej.

Abstrakt

Artykuł dotyczy politycznej roli Aleksandra Dugina w systemie władzy Federacji Rosyjskiej oraz jego powiązań z przedstawicielami rosyjskich cywilnych i wojskowych służb specjalnych. Skoncentrowano się w nim na przedstawieniu poglądów Dugina na temat problematyki bezpieczeństwa i funkcjonowania służb specjalnych oraz na próbie udzielenia odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu formułowane przez Dugina idee inspirowane bądź też odwrotnie – uzasadniają reformy służb specjalnych przeprowadzane stopniowo od czasu objęcia władzy w Rosji przez Władimira Putina. Istotną część artykułu stanowią rozważania na temat recepcji ideologicznych koncepcji A. Dugina w środowisku byłych i obecnych funkcjonariuszy służb specjalnych na tle nowych nurtów mających zastąpić ideologię komunistyczną. Celem szeroko rozumianej działalności politycznej i intelektualnej A. Dugina wydaje się być uzasadnienie mocarstwowych dążeń neoimperialnego państwa rosyjskiego, a przede wszystkim konsolidowanie społeczeństwa wokół lansowanego przez służby modelu polityki bezpieczeństwa.

Abstract

The article portrays Alexander Dugin and his role in the power system of the Russian Federation, as well as his ties with the representatives of Russian civil and military special services. The paper concentrates on Alexander Dugin's views on the security

and operation of special services. It is also an attempt to answer the question to what extent Dugin's ideas inspire or justify the reform that the special services have undergone since Vladimir Putin came to power in Russia. A large part of the article analyzes the perception of Alexander Dugin's ideas among former and current officers of intelligence services as one of the ideologies that might replace communism. It seems that the general goal of Alexander Dugin's activity is to justify the superpower ambitions of the neo-imperialist Russian state, in particular the consolidation of the society around the security policy pursued by intelligence services.